

URZĄD MARSZAŁKOWSKI WE WROCŁAWIU

**STRATEGIA
ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH
WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO**

WROCŁAW, WRZESIEŃ 2000

Opracowano na zlecenie Zarządu Województwa Dolnośląskiego przy współpracy Biura Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego.

Kierownik zespołu opracowującego:
Dyrektor BGiTR w Legnicy

mgr inż. Mikołaj Smyk

Opiekun merytoryczny:

prof. dr hab. inż. Zofia Więckowicz

Uchwała Nr XXXV / 583 / 2001
Sejmiku Województwa Dolnośląskiego
z dnia 25 maja 2001 roku

w sprawie Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich
Województwa Dolnośląskiego

Na podstawie art.18 pkt. 2 i art. 11 ust. 3 ustawy z dnia 5 czerwca 1998r. o samorządzie województwa (Dz. U. Nr 91, poz. 576 ze zmianami) Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwała co następuje:

§ 1

Przyjmuje się Strategię Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego stanowiącą załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie niniejszej uchwały powierza się Zarządowi Województwa Dolnośląskiego.

§ 3

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

PRZEWODNICZĄCY SEJMIKU
WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

/ – /

Emilian Stańczyszyn

Spis treści

1.	Wprowadzenie	4
2.	Charakterystyka obszarów wiejskich Dolnego Śląska	9
3.	Uwarunkowania rozwoju	14
3.1.	Uwarunkowania zewnętrzne	14
3.2.	Uwarunkowania wewnętrzne	16
4.	Wizja obszarów wiejskich w 2020 r	21
5.	Cele i zadania rozwoju obszarów wiejskich Dolnego Śląska	21
5.1.	Główne cele rozwoju	21
5.2.	Szczegółowe cele rozwoju	26
5.2.1.	Szczegółowe cele i zadania rozwoju dla województwa dolnośląskiego	27
5.2.2.	Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu I	33
5.2.3.	Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu II	37
5.2.4.	Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu III	40
5.2.5.	Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu IV	47
5.2.6.	Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu V	50
6.	Instrumenty realizacji strategii	54
6.1.	Zarządzanie strategią	55
6.2.	Finansowanie realizacji strategii	55
6.3.	Monitoring realizacji strategii	56
6.4.	Regulacje prawne	58
7.	Propozycja mierników rozwoju obszarów wiejskich	58

1. Wprowadzenie

Strategia jest to realizacja długookresowych celów za pomocą ustalonych środków i przy wykorzystaniu posiadanych zasobów z punktu widzenia kryteriów wynikających z tych celów.

Zakres strategii może być różny. Może obejmować całość rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, województwa, powiatu czy gminy. Może także ograniczyć się do pojedynczej sfery lub domeny tego rozwoju. Taką właśnie cząstkową strategią, zajmującą się sferą rozwoju obszarów wiejskich Dolnego Śląska do 2020r., obejmującą jednak bardzo szeroki wachlarz zagadnień jest niniejsze opracowanie.

Obszary wiejskie Dolnego Śląska nigdy dotąd nie były objęte jednolitym i tak wszechstronnym opracowaniem strategicznym. Bez określonej strategii nie może być racjonalnego rozwoju całego regionu. Zatem jeśli Województwo Dolnośląskie, a w tym i jego obszary wiejskie mają rozwijać się w sposób zrównoważony, to proces ten winien mieć charakter kompleksowy i przebiegać harmonijnie, optymalnie i przyjaźnie przyrodzie w aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych z uwzględnieniem potrzeb przyszłych pokoleń. W tym kontekście strategię rozwoju obszarów wiejskich należy traktować jako składową strategii rozwoju Dolnego Śląska. Wraz z opracowaniami o podobnym charakterze, obejmującymi inne dziedziny działalności społeczno-gospodarczej stanowić powinna harmonijną całość pozwalającą na wykorzystanie dla dobra wspólnoty regionalnej oraz kraju wszystkich walorów tego obszaru.

Projekt „Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego” otrzymał tytuł „Krok w III Tysiąclecie”. W odniesieniu do strategii rozwoju obszarów wiejskich Dolnego Śląska ten tytuł powinien być poprzedzony przymiotnikiem milowy. Stopień opóźnienia cywilizacyjnego obszarów wiejskich przy braku skutecznej polityki rolnej państwa i regionów poczyniły widoczny zastój, a w niektórych obszarach wręcz zacofanie, związany między innymi z brakiem perspektyw na przyszłość i przeświadczeniem ciągłej, czasami beznadziejnej walki o przetrwanie.

Strategia rozwoju obszarów wiejskich winna spełniać następujące funkcje:

- integracyjną i koordynującą działania na rzecz wielofunkcyjnego rozwoju tych obszarów;
- informacyjną o planowanych kierunkach rozwoju i planowanych decyzjach władz regionalnych w celu uzyskania aprobaty i współdziałania społeczeństwa na poziomach regionalnym i lokalnym;

- inspirującą opracowanie lokalnych, zróżnicowanych terytorialnie i nie zawsze ograniczonych podziałami administracyjnymi, programów rozwoju obszarów wiejskich o charakterze operacyjnym;
- praktyczną w wymiarze ekonomicznym, jako narzędzie do pozyskiwania z różnych źródeł środków na rozwój dolnośląskich obszarów wiejskich;
- promocyjną, odniesioną do mieszkańców regionów oraz adresatów zewnętrznych – krajowych i zagranicznych.

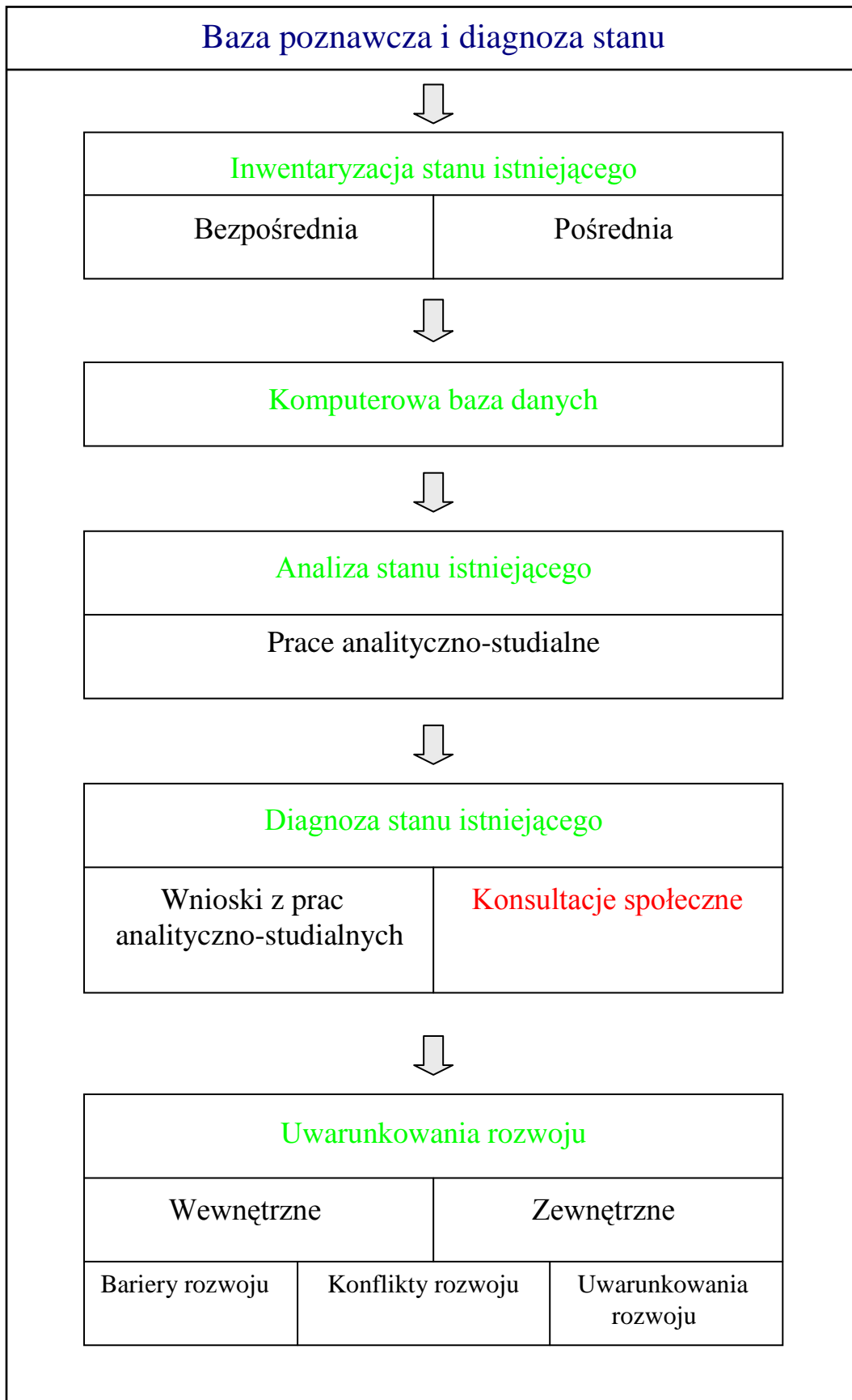
Proces budowy strategii rozwoju obszarów wiejskich podzielono na dwa etapy:

- Etap I – tworzenie bazy poznawczej i diagnoza stanu istniejącego. W etapie tym dokonano:
  - inwentaryzacji (bezpośredniej i pośredniej) stanu istniejącego;
  - utworzenia komputerowej bazy danych;
  - analizy i diagnozy stanu istniejącego;
  - identyfikacji uwarunkowań rozwoju (zewnętrznych i wewnętrznych).
- Etap II – Projektowanie planu strategicznego. W etapie tym:
  - przeprowadzono analizę SWOT, czyli określono mocne i słabe strony obszarów wiejskich oraz szanse i zagrożenia rozwoju;
  - sformułowano strategiczne cele rozwoju (ogólne i szczegółowe);
  - określono zadania (cele operacyjne);
  - opracowano zapis tekstowy strategii;

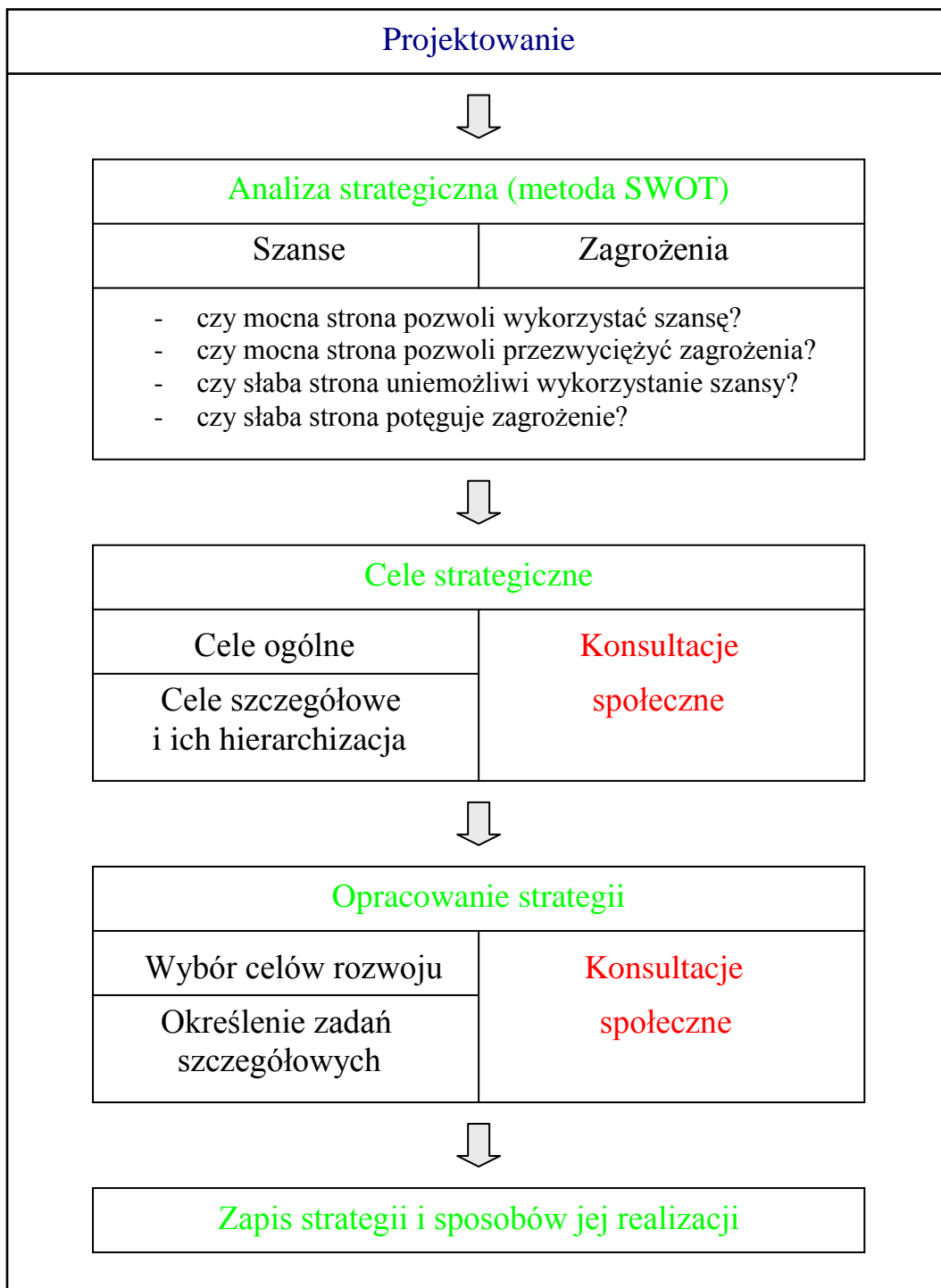
Przeprowadzona analiza stanu istniejącego obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego potwierdziła tezę ich znacznego zróżnicowania. Dlatego też dokonano regionalizacji województwa, wydzielając 5 regionów różniących się między sobą poziomem i warunkami rozwoju społeczno-gospodarczego oraz pełnionymi przez obszary wiejskie funkcjami. Dla tych regionów zostały zidentyfikowane uwarunkowania rozwoju. Dokonana regionalizacja i zidentyfikowane uwarunkowania rozwoju zostały poddane konsultacjom społecznym, w wyniku których zweryfikowano je. Te zweryfikowane wyniki diagnozy stanu istniejącego były podstawą dalszych prac.

Sformułowane w procesie projektowania strategicznego, cele ogólne i szczegółowe oraz zadania szczegółowe również poddano konsultacjom społecznym, a następnie zweryfikowano.

Przyjęty proces budowy strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego przedstawiono na rysunkach nr 1 i 2.

Rys. nr 1 – Strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego – etap I

Rys. nr 2. Strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego – etap II

Na całość opracowania strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego składa się 8 tomów zawierających podstawowe zebrane materiały, wyniki przeprowadzonych studiów, ocen i analiz oraz sformułowaną strategię:

- **Tom 1 – „Metodologia opracowania strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego”** – wprowadzenie do opracowania.
- **Tom 2 – „Analiza programów służących realizacji ponadlokalnych celów strategicznych”** - programów rządowych i wojewódzkich dotychczas realizowanych oraz przewidywanych do realizacji.
- **Tom 3 – „Inwentaryzacja stanu istniejącego obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego”** – komputerowa baza danych, która była podstawą opracowania diagnozy stanu istniejącego.
- **Tom 4 – „Analiza i diagnoza stanu istniejącego obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego”** – charakterystyka województwa, analiza zróżnicowania przestrzennego województwa pod względem demograficznym, środowiska przyrodniczego, wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę techniczną, dochodów gmin, produkcji rolniczej oraz obsługi rolnictwa, a także zróżnicowanie funkcjonalne gmin oraz zróżnicowanie gmin pod względem warunków i poziomu rozwoju.
- **Tom 5 – „Uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego”** – sprawozdanie z prac nad określeniem zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań rozwoju oraz wyniki tych prac.
- **Tom 6 – „Analiza SWOT”** – analiza mocnych i słabych stron regionów oraz szans i zagrożeń zewnętrznych.
- **Tom 7 – „Cele i zadania rozwoju oraz ich hierarchizacja”** – sprawozdanie z prac nad określeniem strategicznych celów rozwoju oraz ostateczne ich sformułowanie.
- **Tom 8 – „Strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego”** – pełny tekst strategii obejmujący krótką charakterystykę województwa; regionalizację obszarów wiejskich i charakterystykę regionów; uwarunkowania rozwoju regionów oraz wyniki analizy SWOT; identyfikację najważniejszych problemów w skali województwa i skali regionów; sformułowanie strategicznych celów rozwoju oraz wyodrębnienie celów i zadań szczegółowych, a także określenie ich hierarchii.

2. Charakterystyka obszarów wiejskich Dolnego Śląska.

Województwo dolnośląskie stanowi południowo-zachodni koniec Polski. Graniczy od zachodu z Niemcami, a od południa z Czechami. Wewnętrznie graniczy z województwami: lubuskim, wielkopolskim i opolskim.

Dolny Śląsk stanowi bardzo ważny element w systemie europejskich powiązań komunikacyjnych gdyż przez jego obszar przebiega szereg ważnych szlaków transportowych – drogowych, kolejowych, wodnych i lotniczych, łączących Polskę z południowo-zachodnim i zachodnim terytorium kontynentu, będących równocześnie szlakami tranzytowymi dla państw skandynawskich i Europy Wschodniej.

Atutem województwa dolnośląskiego, ale równocześnie czynnikiem wywierającym znaczny wpływ na produkcję rolniczą, jest jego zróżnicowanie krajobrazowe – od krajobrazu nizinnego po górski.

Obszar województwa wynosi 19.948 km² i zamieszkuje go prawie 3 mln osób. Administracyjnie województwo podzielone jest na 30 powiatów, w tym 4 grodzkie oraz 169 gmin – 36 miejskich, 53 miejsko-gminnych i 80 wiejskich. Strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego w sposób skonkretyzowany obejmuje 133 gminy – miejsko-wiejskie i wiejskie, nie pomijając oczywistych związków z ośrodkami miejskimi, a zwłaszcza ośrodkiem metropolitalnym.

Wizerunek statystyczny województwa dolnośląskiego na tle kraju i województw sąsiednich przedstawiono w tabeli nr 1.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy stanu istniejącego, obszary wiejskie Dolnego Śląska są zróżnicowane pod względem warunków jak i poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Przestrzenne rozmieszczenie wydzielonych 5 regionów funkcjonalnych przedstawia rysunek nr 3.

**WIZERUNEK STATYSTYCZNY WOJEWÓDZTWA
DOLNOŚLĄSKIEGO**

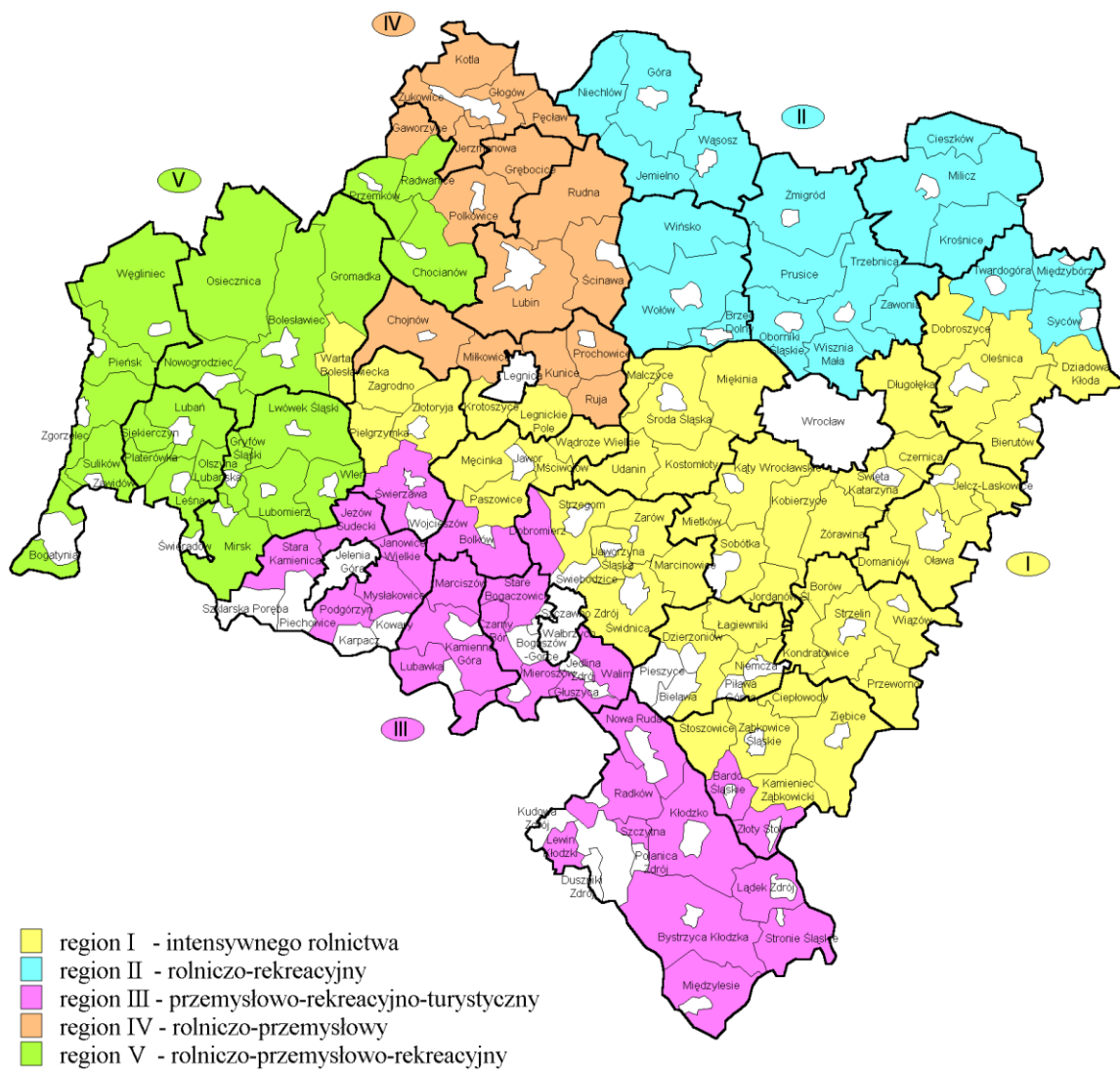
tabela nr 1

Lp.	Wyszczególnienie	Województwo dolnośląskie	Polska	Województwo lubuskie	Województwo opolskie	Województwo wielkopolskie
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	Powierzchnia w km ²	19.948	312.685	13.984	9.412	29.826
2.	Powierzchnia w odsetkach	6,4	100,0	4,5	3,0	9,5
3.	Ludność w tys.	2.982,1	38.667,0	1.022,5	1.089,6	3.351,4
4.	Odsetek ogółu ludności kraju	7,7	100,0	2,6	2,8	8,7
5.	Gęstość zaludnienia osób/km ²	150	124	73	116	112
6.	Stopa bezrobocia rejestrowanego ^{a)}	12,8	10,4	13,1	10,5	8,2
7.	Powierzchnia użytków rolnych ogółem w tys. ha	1.138,5	18.442,7	526,5	581,1	1.913,8
8.	w tym grunty orne w %	78,4	76,5	74,7	85,7	83,8
9.	Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych	82.485	2.041.380	28.672	48.448	150.982
10.	Udział zbóż w powierzchni zasiewów ogółem w %	61,1	57,6	66,5	56,9	58,4
11.	Bydło w szt./100 ha UR	19,9	37,7	16,2	31,7	41,9
12.	Trzoda chlewna w szt./100 ha UR	53,4	103,9	70,8	139,7	245,5
13.	Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogólnej w %	19,4	30,0	30,9	28,0	31,7
14.	Podmioty gospodarcze zarejestrowane w systemie REGON w tys.	226,3	2.599,0	78,8	57,3	235,1
15.	Dochody budżetowe ogółem na 1 mieszkańca w zł.	1.132	1.022	1.050	1.037	952
16.	Udział wydatków inwestycyjnych w budżetach gmin w %	23,6	23,5	23,2	19,4	24,2

a) stan w dniu 31.XII.1998 r.

b) w celach porównawczych kolumna 3 zawiera dane dotyczące całego województwa, a nie tylko obszarów wiejskich jak w opracowaniu

Źródło: Urząd Statystyczny we Wrocławiu
„Województwo dolnośląskie w 1998 r.”
Wrocław, 1998 r.

Rys. nr 3. Regiony funkcjonalne obszarów wiejskich Dolnego Śląska.

Region I – intensywnego rolnictwa – charakteryzuje się dobrym i średnim poziomem i warunkami rozwoju społeczno-gospodarczego. Wśród wszystkich wydzielonych regionów funkcjonalnych posiada najlepsze warunki do rozwijania intensywnego, towarowego rolnictwa. Przy najwyższej w województwie gęstości zaludnienia (58 osób/km²) występuje duży udział zatrudnionych w rolnictwie, w większości nie przekraczających 55 roku życia. Duży udział zatrudnionych powoduje, że stopa bezrobocia na obszarach wiejskich jest tam najniższa (12.5%). Wysokiej intensywności produkcji rolniczej sprzyjają bardzo dobre warunki glebowo-klimatyczne.

Na poziom życia i pracy mieszkańców tego regionu niekorzystny wpływ wywiera niski stopień wyposażenia w urządzenia infrastruktury technicznej, a zwłaszcza gospodarki wodno-ściekowej, będący w znacznej mierze konsekwencją niskich dochodów własnych gmin.

Region II – rolniczo-rekreacyjny – charakteryzuje się niskim i średnim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego oraz słabymi i średnimi warunkami rozwoju. Walory przyrodnicze obszaru, jak i rozwijające się już usługi agroturystyczne predestynują go do lokalizacji tutaj turystyki i rekreacji kwalifikowanej oraz rozwoju rolnictwa ekologicznego i produkcji rybackiej. Zaludnienie tego regionu jest niskie i wynosi 39 osób/km². Pomimo tego stopa bezrobocia jest wysoka, przy stosunkowo dużym udziale ludzi starszych wśród zatrudnionych w gospodarstwach rolnych. Przy dobrych warunkach klimatycznych intensywność produkcji roślinnej jest niska i należy to wiązać z niską jakością gleb. Posiadana baza paszowa sprzyja stosunkowo wysokiej obsadzie inwentarza. Niekorzystne warunki demograficzne wymuszają w gminach tego regionu, posiadających niskie dochody własne, duże wydatki budżetowe na opiekę społeczną ograniczając tym samym możliwość inwestowania na obszarach wiejskich. Skutkiem tego jest bardzo niski stopień wyposażenia w infrastrukturę techniczną, a zwłaszcza kanalizację.

Region III – przemysłowo-turystyczno-rekreacyjny – cechuje niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i średnie warunki rozwoju. Ze względu na niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, ale wysoką wartość środowiska przyrodniczego podstawowym źródłem utrzymania ludności zamieszkującej ten region powinno być świadczenie usług rekreacyjno-turystycznych, a w dalszej kolejności działalność przemysłowa i rolnicza. Rolnictwo na tym obszarze w przeważającej mierze powinno być ekstensywne lub specjalistyczne, ukierunkowane w produkcji roślinnej na sadownictwo oraz

produkcję roślin włóknistych, warzyw i ziół, a w produkcji zwierzęcej na hodowlę bydła i owiec. Warunki demograficzne obszarów wiejskich regionu są niekorzystne. Gęstość zaludnienia jest wysoka (52 osoby/km²). Bardzo wysoki jest również wskaźnik bezrobocia. Trzecia część ludności obszarów wiejskich znajduje zatrudnienie w przemyśle, a pracujących w rolnictwie charakteryzuje podeszły wiek, (powyżej 55 lat). Gospodarstwa rolne tego regionu posiadają niekorzystną strukturę obszarową. 65% gospodarstw nie przekracza obszaru 5 ha, co między innymi skutkuje niską intensywnością produkcji rolniczej. Region jest zaniedbany pod względem wyposażenia w urządzenia infrastruktury technicznej. W pewnym tylko stopniu zjawisko to można wytłumaczyć niskimi dochodami własnymi w budżetach gmin.

Region IV – rolniczo-przemysłowy – posiada dobry i średni poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i takie same warunki rozwoju. Obejmuje obszar będący w oddziaływaniu przemysłu miedziowego. Generalnie charakteryzuje się dobrymi warunkami klimatyczno-glebowymi dla rozwoju rolnictwa. Obszary wiejskie regionu powinny być ukierunkowane na rozwój funkcji rolniczych i bezpośrednio związanych z rolnictwem. Przy niskiej gęstości zaludnienia (39 osób/km²) notuje się relatywnie niższe bezrobocie. Zjawiskiem niekorzystnym jest niski poziom wykształcenia ludności rolniczej. Produkcję rolniczą, a zwłaszcza zwierzęcą, cechuje niska intensywność. Gminy regionu posiadają wysokie dochody budżetowe i przeznaczają dużą ich część na wydatki inwestycyjne na obszarach wiejskich. Skutkiem tego obszar ten posiada wysoki stopień wyposażenia w infrastrukturę techniczną.

Region V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny – o niskim i średnim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz słabych i średnich warunkach rozwojowych. Szansę na rozwój w tym regionie funkcjonalnym mają: ekstensywne rolnictwo, przemysł bazujący na surowcach lokalnych oraz rekreacja kwalifikowana. Gęstość zaludnienia jest najniższa i wynosi 38 osób/km², a równocześnie stopa bezrobocia jest bardzo wysoka i przekracza 18%. Większość ludności zamieszkującej obszary wiejskie regionu zatrudniona jest w rolnictwie. Zjawiskiem niekorzystnym jest podeszły wiek zatrudnionych w rolnictwie i ich niski poziom wykształcenia. Wysoki stopień lesistości oraz niska intensywność produkcji rolniczej związane są z niską jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Region cechuje ubogie wyposażenie obszarów wiejskich w urządzenia infrastruktury technicznej.

3. Uwarunkowania rozwoju.

Analiza stanu istniejącego, otoczenia Dolnego Śląska oraz konsultacje społeczne pozwoliły na sformułowanie uwarunkowań rozwoju:

- zewnętrznych (szans i zagrożeń);
- wewnętrznych (mocne i słabe strony regionów).

3.1. Uwarunkowania zewnętrzne.

Uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich Dolnego Śląska są pochodną:

- oddziaływań zewnętrznych, w stosunku do obszarów wiejskich, otoczenia na które wieś i rolnictwo nie ma wpływu, ale do których muszą się dostosować;
- wpływów krajowego oraz międzynarodowego rynku produktów rolnych i produktów żywnościowych.

Katalog wynikających z tych uwarunkowań najistotniejszych szans i zagrożeń rozwojowych zawarto w tabeli numer 2.

**Szanse i zagrożenia rozwoju obszarów wiejskich
Dolnego Śląska**

tabela nr 2

Szanse	Zagrożenia
1	2
<ul style="list-style-type: none"> ● Graniczenie Dolnego Śląska z Unią Europejską oraz istnienie i rozwój współpracy transgranicznej w ramach Euroregionów. ● Możliwości wsparcia rozwoju obszarów wiejskich środkami pomocowymi, przedakcesyjnymi i uzupełniającymi je środkami krajowymi. ● Przyspieszenie procesu legislacyjnego dostosowującego prawodawstwo krajowe dotyczące wsi i rolnictwa do wymogów unijnych. ● Rozwój tzw. turystyki rodzinnej. ● Położenie na przecięciu transeuropejskich szlaków komunikacyjnych oraz przewidywana rozbudowa europejskiej sieci transportowej. ● Wysoki stopień urbanizacji województwa dolnośląskiego oraz bliskie położenie aglomeracji miejskich państw ościennych. ● Deklaracje programowe dotyczące rozwoju obszarów wiejskich zawarte w projektach dokumentów rządowych. ● Wzrost aspiracji zawodowych młodego pokolenia. ● Zainteresowanie kapitału zagranicznego inwestowaniem w regionie, a zwłaszcza w ośrodku metropolitalnym i specjalnych strefach ekonomicznych. ● Rozwój samorządności lokalnej. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Opóźnienia w procesie integracji Polski z Unią Europejską. ● Niekonsekwentna i niespójna polityka Państwa dotycząca wsi i rolnictwa. ● Niechęć inwestorów do lokalizowania się na obszarach słabo rozwiniętych. ● Opóźnienia w rozbudowie i modernizacji sieci transportowych. ● Skażenia przemysłowe i pochodzące z innych źródeł. ● Zdekapitalizowany i niewystarczający system ochrony przeciwpowodziowej. ● Zbyt wolny proces decentralizacji finansów publicznych. ● Skomplikowany i zbiurokratyzowany system uruchamiania funduszy pomocowych. ● Wzrost konkurencji związany z procesami integracji i globalizacji. ● Brak instytucjonalnych form skutecznego wspierania rozwoju obszarów wiejskich. ● Brak ustawowej regulacji programowania, planowania i realizacji prac urządzeniowo-rolnych.

3.2. Uwarunkowania wewnętrzne.

Regionalne uwarunkowania wewnętrzne przedkładane do konsultacji społecznych grupowano w trzy sfery tematyczne: demograficzną, przyrodniczą oraz infrastruktury i gospodarki. W tabelach 3-7 zawarto uwarunkowania zaakceptowane i uszeregowane według znaczenia uzyskanego w trakcie konsultacji społecznych.

WEWNĘTRZNE UWARUNKOWNIA ROZWOJU

REGIONU I – INTENSYWNEGO ROLNICTWA

tabela nr 3

Mocne strony regionu	Słabe strony regionu
<ul style="list-style-type: none"> — Wysoki poziom przedsiębiorczości społeczności lokalnej. — Korzystna struktura demograficzna. — Bardzo dobre warunki glebowo-przyrodnicze dla rozwoju rolnictwa. — Znaczny stopień przydatności środowiska dla rozwoju turystyki i rekreacji w gminach położonych w południowej i południowo-zachodniej części regionu. — Wysoki poziom gospodarowania w rolnictwie oraz dobra organizacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej. — Wysoki poziom urbanizacji regionu. — Możliwość zwiększenia stref aktywności gospodarczej w pobliżu autostrad. — Wartości kulturowe o znaczeniu europejskim (zabytki, zespoły pałacowo-klasztorne). — Dobrze rozwinięta i dostępna sieć placówek bankowych.	<ul style="list-style-type: none"> — Średni poziom wykształcenia ludności rolniczej. — Duży udział zatrudnionych w rolnictwie. — Bardzo niska lesistość i niezadowalający stan zadrzewień śródpolnych. — Niska przydatność środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki i rekreacji na większości obszaru. — Niezadowalający poziom wyposażenia wsi w kanalizację, gaz, energię elektryczną. — Zły stan techniczny dróg publicznych i dróg transportu rolniczego. — Niewystarczające zabezpieczenie przeciwpowodziowe oraz zły stan techniczny urządzeń istniejących. — Brak systemowych rozwiązań odprowadzania ścieków i gromadzenia odpadów. — Wadliwa struktura obszarowa gospodarstw. — Zdekapitalizowana baza przemysłu rolno-spożywczego. — Niezadowalające wyposażenie rolnictwa w sferze usług, zaopatrzenia i skupu.

REGIONU II - ROLNICZO-REKREACYJNEGO

tabela nr 4

Mocne strony regionu	Słabe strony regionu
<ul style="list-style-type: none"> — Korzystna struktura demograficzna. — Stosunkowo duży udział ludności z wykształceniem średnim i wyższym zatrudnionej w rolnictwie. — Wysoki poziom przedsiębiorczości społeczności lokalnej, szczególnie w agroturystyce. — Wysokie walory środowiska przyrodniczego i niski wpływ człowieka na to środowisko sprzyjające rozwojowi produkcji rybnej i warzywniczo-sadowniczej. — Wysoki udział gospodarstw o powierzchni pow. 10 ha. — Występowanie złóż gazu ziemnego. 	<ul style="list-style-type: none"> — Wysoki udział zatrudnionych w rolnictwie. — Stosunkowo wysoka stopa bezrobocia. — Słabe warunki glebowe dla rozwoju rolnictwa. — Brak systemowych rozwiązań odprowadzania ścieków i gromadzenia odpadów. — Wadliwa struktura agrarna. — Niezadawalający poziom wyposażenia w kanalizację, gaz, energię elektryczną. — Zły stan techniczny dróg publicznych i dróg transportu rolnego. — Niski poziom dochodów budżetów gmin. — Słaba baza rekreacyjno-turystyczna. — Niewystarczające wyposażenie obszaru w zabezpieczenia przeciwpowodziowe oraz zły stan techniczny urządzeń istniejących. — Niska świadomość ekologiczna ludności wiejskiej.

REGIONU III – PRZEMYSŁOWO-TURYSTYCZNO-REKREACYJNEGO

tabela nr 5

Mocne strony regionu	Słabe strony regionu
<ul style="list-style-type: none"> — Bardzo wysoka ocena walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju turystyki, rekreacji i lecznictwa uzdrowiskowego. — Bogate zasoby naturalne. — Różnorodność funkcji obszarów wiejskich. — Duża ilość różnorodnych przejść granicznych. — Dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna. — Rozwinięta baza turystyczna i uzdrowiskowa. — Wysoki stopień urbanizacji. 	<ul style="list-style-type: none"> — Niekorzystna struktura demograficzna – duży udział ludności w wieku poprodukcyjnym. — Bardzo wysoka stopa bezrobocia. — Niski poziom przedsiębiorczości społeczności lokalnej. — Malejąca liczba miejsc pracy w przemyśle. — Niewłaściwe kierunki kształcenia zawodowego. — Niekorzystne warunki dla rozwoju rolnictwa. — Niewłaściwe gospodarowanie środowiskiem przyrodniczym. — Niska świadomość ekologiczna mieszkańców. — Niski poziom wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę techniczną, a szczególnie brak systemowych rozwiązań odprowadzania ścieków i gromadzenia odpadów. — Zły stan techniczny dróg i niskie wykorzystanie sieci kolejowej. — Niefunkcjonalne przejścia graniczne wymagające modernizacji. — Niski poziom dochodów i aktywności ekonomicznej gmin. — Niedostateczne zabezpieczenie przeciw-powodziowe.

REGIONU IV – ROLNICZO-PRZEMYSŁOWEGO

tabela nr 6

Mocne strony regionu	Słabe strony regionu
<ul style="list-style-type: none"> — Korzystna struktura demograficzna. — Wysoki poziom przedsiębiorczości społeczności lokalnej. — Dobre warunki glebowo-klimatyczne i fizjograficzne dla rozwoju rolnictwa. — Liczne i różnorodne bogactwa naturalne o znaczeniu regionalnym, krajowym i światowym. — Dogodne warunki dla tworzenia nowych miejsc pracy na obszarze specjalnej strefy ekonomicznych. — Dobre wyposażenie w infrastrukturę techniczną. — Wysoki poziom urbanizacji regionu. 	<ul style="list-style-type: none"> — Zdominowanie gospodarki regionu przez przemysł miedziowy. — Duży udział wśród zatrudnionych w rolnictwie ludzi w wieku powyżej 55 lat. — Niski poziom wykształcenia ludności rolniczej. — Brak kompleksowych rozwiązań utylizacji i zagospodarowania odpadów komunalnych i przemysłowych, a zwłaszcza przemysłu miedziowego. — Niewystarczające zabezpieczenie przeciwpowodziowe oraz zły stan techniczny urządzeń istniejących. — Zły stan techniczny dróg publicznych i dróg transportu rolniczego. — Zły stan techniczny urządzeń melioracyjnych uniemożliwiający pełne wykorzystanie dobrych warunków glebowo-klimatycznych. — Niezadawalające wyposażenie rolnictwa w sferze usług, zaopatrzenia i skupu oraz przetwórstwa produktów rolnych. — Wadliwa struktura agrarna. — Bardzo niski wskaźnik intensywności produkcji zwierzęcej.

REGIONU V – ROLNICZO-PRZEMYSŁOWO-REKREACYJNEGO

tabela nr 7

Mocne strony regionu	Słabe strony regionu
<ul style="list-style-type: none"> — Wysoka ocena wartości środowiska przyrodniczego dla rozwoju turystyki, rekreacji i lecznictwa uzdrowiskowego. — Bogate zasoby naturalne. — Różnorodność funkcji obszarów wiejskich. — Możliwość zwiększenia stref aktywności gospodarczej w pobliżu autostrady oraz w obszarach oddziaływania specjalnej strefy ekonomicznej. — Duża ilość różnorodnych przejść granicznych. — Korzystne położenie w stosunku do rynków zbytu na obszarze Unii Europejskiej. — Stosunkowo dobra struktura obszarowa gospodarstw rolnych. 	<ul style="list-style-type: none"> — Niekorzystna struktura demograficzna – duży udział ludności w wieku poprodukcyjnym. — Bardzo wysoka stopa bezrobocia. — Niski poziom przedsiębiorczości społeczności lokalnej. — Niski poziom wykształcenia ludności rolniczej. — Niski poziom dochodów gmin. — Niski poziom wyposażenia obszarów wiejskich w infrastrukturę techniczną, a szczególnie brak systemowych rozwiązań odprowadzania ścieków i gromadzenia odpadów. — Niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej. — Duży udział użytków rolnych wymagających melioracji oraz zbyt mała retencja wód powierzchniowych. — Niewłaściwe gospodarowanie środowiskiem przyrodniczym. — Niefunkcjonalne przejścia graniczne wymagające modernizacji. — Słabo rozwinięta baza turystyczna i uzdrowiskowa. — Niewystarczająca sieć i zły stan techniczny dróg publicznych oraz dróg transportu rolniczego.

4. Wizja obszarów wiejskich Dolnego Śląska w 2020 r.

Cele rozwoju kraju oraz prognozy, a zwłaszcza demograficzne, co do rozwoju obszarów wiejskich wskazują na utrzymanie w roku 2020 obecnego stanu zaludnienia tych obszarów, a tym samym na potrzebę zrównania warunków życia i pracy na obszarach wiejskich z warunkami występującymi na obszarach miast. Stąd też jako wizję obszarów wiejskich Dolnego Śląska przyjęto:

Obszary wiejskie Dolnego Śląska w 2020 roku miejscem życia i pracy szeroko akceptowanym i przez to świadomie wybieranym przez społeczeństwo.

Realizacja tej wizji wymaga wyboru celów głównych oraz skonstruowania wiązki celów szczegółowych oraz zadań realizacyjnych shierarchizowanych według ważności i związanych z wizją.

5. Cele i zadania rozwoju obszarów wiejskich Dolnego Śląska.

Analiza zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań pozwoliła sformułować cele i zadania rozwoju obszarów wiejskich. Zróżnicowane na obszarze województwa warunki rozwoju spowodowały, że w trakcie konsultacji zyskały one różną rangę. Dlatego też wyodrębniono cele i zadania rozwoju obszarów wiejskich dla województwa dolnośląskiego, a także dla poszczególnych regionów funkcjonalnych. W każdej grupie określono cel główny, a ponadto cele szczegółowe przedstawione na rysunkach nr 4 i 5. Ich kolejność nie jest przypadkowa. Hierarchia celów szczegółowych oraz realizujących je zadań, ustalona w trakcie konsultacji społecznych, oznacza znaczenie poszczególnych celów i zadań dla rozwoju obszarów wiejskich województwa i wydzielonych regionów funkcjonalnych.

5.1. Główne cele rozwoju.

Głównymi celami rozwoju obszarów wiejskich Dolnego Śląska są:

- podniesienie poziomu życia ludności wiejskiej,
- wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.

W rejonach funkcjonalnych priorytet uzyskały:

Region I – modernizacja kompleksu gospodarki żywnościowej

Region II – rozwój turystyki i rekreacji

Region III – kształtowanie krajobrazu przyrodniczego

Region IV – podnoszenie dochodów ludności rolniczej

Region V – odbudowa krajobrazu przyrodniczego.

Powszechnie wiadomo, że poziom życia ludności wiejskiej znacznie odbiega od poziomu życia mieszkańców miast. Wielkość ośrodków wiejskich, specyfika ich zabudowy oraz wieloletnie zaniedbania inwestycyjne powodują, że tylko w znikomym stopniu mieszkańcy tych obszarów mogą korzystać z dogodności cywilizacyjnych. W skali kraju tylko niespełna 2/3 ludności wiejskiej posiada mieszkania wyposażone w wodociąg, wc i łazienkę. W miastach warunki takie posiada prawie 90% mieszkańców. Sześciokrotnie mniej mieszkańców wsi może korzystać z gazu z sieci i centralnego ogrzewania. Do sieci kanalizacyjnych podłączonych jest niespełna 4% zagród, a 25% odprowadza ścieki bezpośrednio do rowów i rzek. Stan środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich systematycznie pogarszany jest przez dysonans pomiędzy ilością gospodarstw przyłączonych do sieci wodociągowej, a ilością przyłączy kanalizacyjnych.

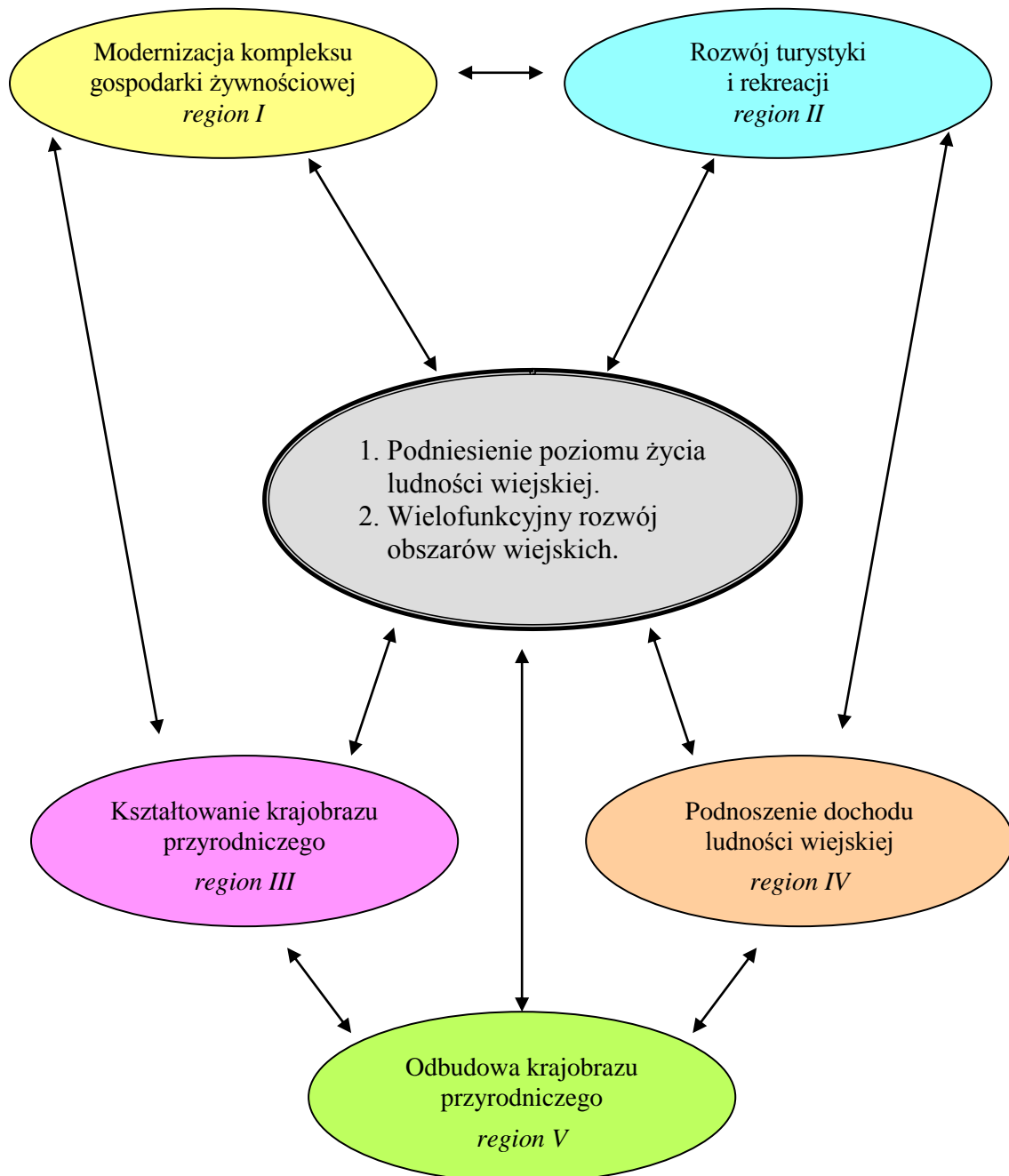
Sytuacja obszarów wiejskich Dolnego Śląska nie odbiega od sytuacji krajowej. Zwodociągowanych jest 72,9% wsi a kanalizację posiada tylko 10,6%, co znacząco i niekorzystnie wpływa na stan środowiska przyrodniczego. W gaz z sieci zaopatrzonych jest zaledwie 7,6% wsi. Są to wskaźniki znacznie odbiegające od stopnia wyposażenia w urządzenia infrastruktury technicznej wsi w państwach UE do której aspirujemy.

Równie zła na terenach wiejskich, o ile nie gorsza jest sytuacja w zakresie infrastruktury społecznej. Dostęp do placówek kulturalnych, szkół i placówek służby zdrowia oraz innych form aktywności społecznej i kulturalnej jest bardzo utrudniony. Zdecydowanie gorsze na wsi niż w mieście są także warunki i poziom nauczania.

Zacofaniu cywilizacyjnemu obszarów wiejskich towarzyszy upośledzenie ekonomiczne. Możliwość pozyskiwania dochodów tylko z jednego źródła – rolnictwa, likwidacja dwuzawodowców, liberalizacja rynku produktów rolnych i żywnościowych, brak skutecznej, uzasadnionej ochrony rynku krajowego oraz wadliwa struktura obszarowa powodują stałe pogarszanie się sytuacji ekonomicznej ludności wiejskiej, wyrażającej się

coraz niższym parytetem dochodowym. Niskie dochody ludności nie tylko obniżają poziom życia ale osłabiają także kreatywną rolę popytu, który jest istotnym czynnikiem rozwoju.

Rys. nr 4. Cele główne rozwoju obszarów wiejskich

Wszystko to razem powoduje, że najważniejszym wyzwaniem stawianym obecnej polityce wobec wsi jest zatrzymanie spadku dochodów rodzin wiejskich i uruchomienie mechanizmów prodochodowych, głównie poprzez stworzenie warunków do powstania na obszarach wiejskich nowych, nierolniczych i nie pogarszających stanu środowiska przyrodniczego miejsc pracy. Są to zarazem ważne argumenty na rzecz wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich .

Celem głównym dla **regionu I – intensywnego rolnictwa**, jest modernizacja kompleksu gospodarki żywnościowej. Związane jest to z występującymi w tym regionie najlepszymi warunkami glebowymi i klimatycznymi dla intensywnego, towarowego rolnictwa. Towarzyszące tym warunkom mankamenty – niski stopień wyposażenia w urządzenia infrastruktury technicznej, wadliwa struktura agrarna oraz braki w otoczeniu rolnictwa (usługi, skup, przetwórstwo) powodują, że potencjał produkcyjny rolnictwa tego regionu nie jest w pełni wykorzystany.

Specyficzne warunki przyrodnicze i krajobrazowe powodują, że obok celów i zadań istotnych dla całego województwa dolnośląskiego, głównym celem strategicznym w **regionie II – rolniczo-rekreacyjnym**, jest rozwój turystyki i rekreacji bazujący na szczególnych walorach rezerwatu ornitologicznego „Stawy Milickie”, parku krajobrazowego „Dolina Baryczy”, miasta Trzebnicy i Wzgórz Trzebnickich, zespołu pałacowo-klasztornego w Lubiążu oraz kompleksach leśnych najmniej w województwie zagrożonych przez przemysłowe zanieczyszczenia powietrza.

III-ci region funkcjonalny **przemysłowo-turystyczno-rekreacyjny** obejmujący tereny górskie i podgórskie województwa dolnośląskiego jest najbardziej zróżnicowany pod względem fizjograficznym. Na jego obszarze znajdują się dwa parki narodowe: Karkonoski Park Narodowy i Park Narodowy Gór Stołowych. Dlatego też głównym, właściwym dla regionu celem jest kształtowanie krajobrazu przyrodniczego.

Gospodarka **regionu IV – rolniczo-przemysłowego** jest zdominowana przez przemysł miedziowy, oferujący swym pracownikom relatywnie wysokie płace. Powoduje to szczególnie odczuwalny przez ludność wiejską dysparytet dochodowy. Dlatego też głównym celem strategicznym rozwoju obszarów wiejskich w regionie jest podniesienie dochodów ludności wiejskiej. Przyrostu dochodu nie można wiązać wyłącznie z produkcją rolniczą, lecz jego źródeł należy upatrywać przede wszystkim w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów

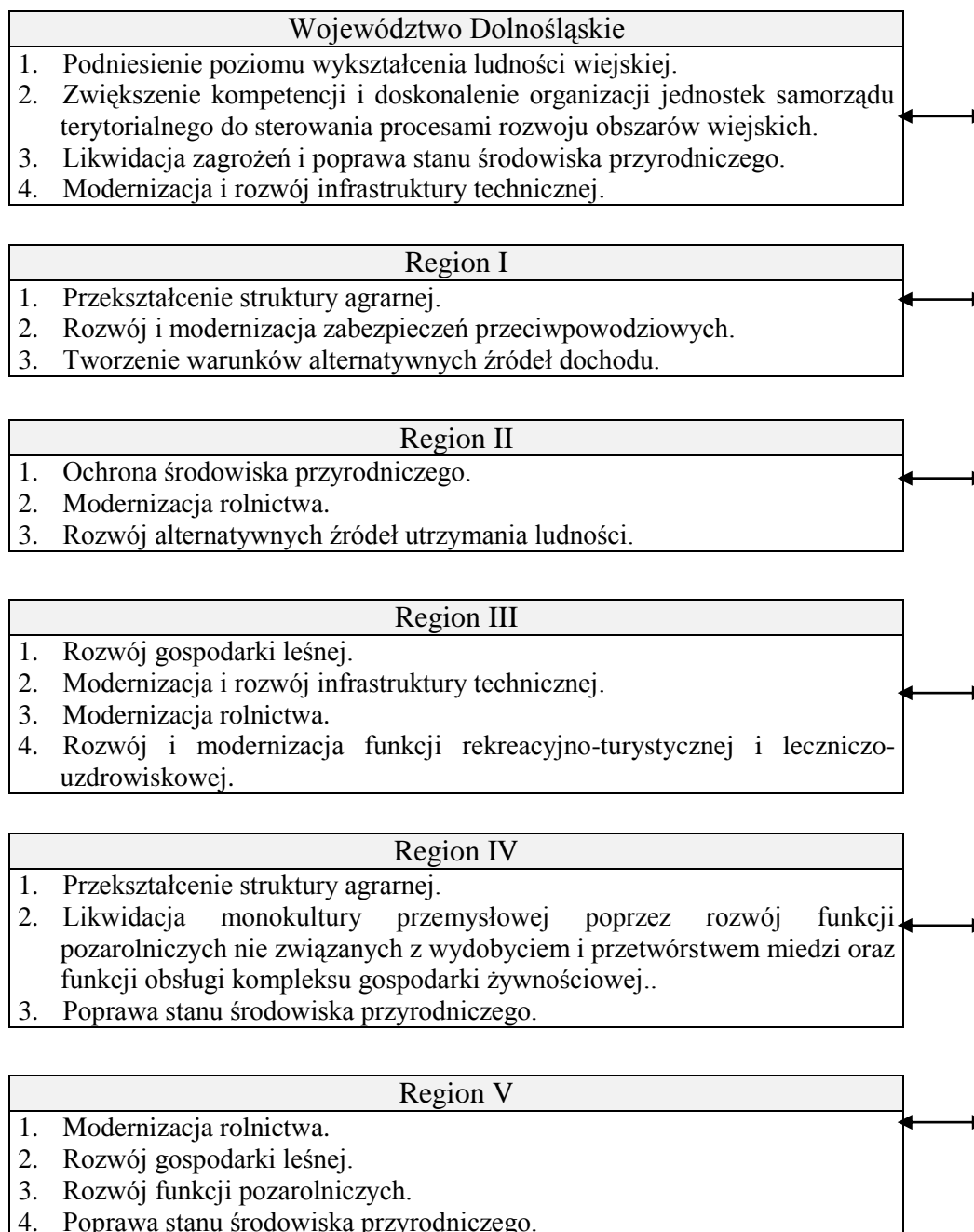
wiejskich. Istniejącą już podstawę tego rozwoju stanowi dobre wyposażenie regionu w urządzenia infrastruktury technicznej.

Region V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny jest wewnątrznie mocno zróżnicowany. Na obszarze, na którym zlokalizowana jest większość Borów Dolnośląskich, równocześnie działa rozwinięty przemysł oparty na lokalnych złożach surowcowych. W działalności przemysłowej największe znaczenie mają kopalnie odkrywkowe węgla brunatnego i bazujące na nim elektrownie. Obok gospodarki leśnej i przemysłu funkcjonuje tutaj również rolnictwo.

Wydobywanie surowców i ich przetwarzanie w bardzo widoczny sposób degraduje środowisko przyrodnicze. Do niedawna również część Borów Dolnośląskich była niedostępna dla społeczeństwa i degradowana przez stacjonujące tam wojska. Dlatego celem głównym w tym regionie jest odbudowa krajobrazu przyrodniczego.

5.2. Szczegółowe cele rozwoju.

Szczegółowe cele rozwoju dla całego województwa dolnośląskiego jak i poszczególnych regionów funkcjonalnych, uszeregowane według rangi nadanej im w trakcie konsultacji społecznych przedstawiono na rysunku nr 5.

Rys. nr 5. Cele szczegółowe rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego i regionów funkcjonalnych.

5.2.1. Szczegółowe cele i zadania rozwoju dla województwa dolnośląskiego.

Dla osiągnięcia celów głównych nakreślonych dla województwa dolnośląskiego należy zrealizować cele i zadania szczegółowe przedstawione w tabeli nr 8.

Województwo Dolnośląskie

tabela nr 8

Cele główne:			
1. Podniesienie poziomu życia ludności wiejskiej			
2. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.			
Cele szczegółowe:			
1. Poniesienie poziomu wykształcenia ludności wiejskiej.	2. Zwiększenie kompetencji i doskonalenie organizacji jednostek samorządu terytorialnego do sterowania procesami rozwoju obszarów wiejskich.	3. Likwidacja zagrożeń i poprawa stanu środowiska przyrodniczego.	4. Modernizacja i rozwój infrastruktury technicznej.
Zadania:			
1. Doskonalenie systemu kształcenia podstawowego i gimnazjalnego oraz poprawa bazy materialnej i wyposażenia szkół. 2. Rozwijanie szkolnictwa średniego o różnorodnych profilach kształcenia dostosowanych do potrzeb regionu. 3. Utrzymanie istniejących i rozwijanie nowych filii szkolnictwa wyższego (państwowego i niepaństwowego). 4. Doskonalenie zawodowe pracujących w rolnictwie oraz stwarzanie możliwości przekwalifikowania. 5. Stworzenie systemów stypendialnych motywujących młodzież wiejską do uzyskania wykształcenia średniego i wyższego. 6. Podnoszenie świadomości ekologicznej ludności	1. Stworzenie jednostki koordynującej realizację strategii rozwoju obszarów wiejskich. 2. Szkolenie liderów organizacji samorządowych. 3. Zwiększenie dostępu do informacji i doradztwa w zakresie przedsiębiorczości i integracji z UE. 4. Tworzenie preferencji dla przedsiębiorczości lokalnej. 5. Upowszechnienie dobrych doświadczeń samorządowych. 6. Budowa systemu informacji o realizacji strategii.	1. Tworzenie prawnych i organizacyjnych systemów ochrony obszarów cennych przyrodniczo i krajobrazowo.	1. Budowa i modernizacja sieci dróg publicznych. 2. Opracowanie systemowych rozwiązań gromadzenia i utylizacji ścieków i odpadów stałych. 3. Reelektryfikacja obszarów wiejskich.

Podniesienie poziomu wykształcenia ludności wiejskiej.

Niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej jest i długo jeszcze będzie główną barierą przemian w rolnictwie i rozwoju obszarów wiejskich. Zatem inwestowanie w oświatę i wykształcenie może przynieść największe i najtrwalsze efekty z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia.

Wdrażana od roku reforma oświaty spowodować ma ograniczenie kształcenia zawodowego na rzecz kształcenia ogólnego na poziomie średnim. Szkoła podstawowa oraz gimnazjum ma dać młodzieży podbudowę do kształcenia się w szkołach prowadzących do matury. Równocześnie powstają nowe typy szkół prowadzących kształcenie zawodowe: licea profilowane zawodowo, policealne szkoły zawodowe oraz dwuletnie szkoły zawodowe.

Realizacja reformy oświaty powierzona została władzom samorządowym. Już na wstępie wdrażania, przy przebudowie sieci szkół, ujawnił się szereg trudności, a niekiedy wręcz barier, które ograniczają młodzieży wiejskiej dostęp do nowoczesnej wiedzy. Są to: ciasnota lokalowa, wydłużenie dojazdów, brak nowoczesnego wyposażenia zwłaszcza pracowni językowych i komputerowych, brak odpowiednich zachęt materialnych przyciągających na obszary wiejskie nauczycieli o wysokich kwalifikacjach. W tych okolicznościach samorządy wszystkich szczebli, współpracując ze sobą muszą zwrócić szczególną uwagę na **doskonalenie systemu kształcenia podstawowego i gimnazjalnego** oraz na poprawę bazy materialnej i wyposażenia szkół. W sprawach tych muszą prezentować jednolite stanowisko wobec władz państwowych i ich terenowych przedstawicieli.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich wymagać będzie kadr o różnorodnym, nie tylko rolniczym wykształceniu. Prowadzona obecnie reforma oświatowa daje szansę na **zróżnicowanie kierunków kształcenia w szkolnictwie średnim** i dostosowanie go do lokalnych potrzeb.

W zakresie szkolnictwa wyższego dominującą rolę odgrywa ośrodek metropolitalny. Wrocławskie uczelnie posiadają ugruntowaną pozycję w szkoleniu kadr o najwyższych kwalifikacjach. W działalności edukacyjnej ośrodek akademicki wspierany jest od szeregu lat przez filie powoływane przez poszczególne uczelnie w innych miejscowościach województwa dolnośląskiego. Powstają tam również wyższe uczelnie niepubliczne oraz państwowe wyższe szkoły zawodowe. Ten trend należy utrzymać, gdyż **lokalne ośrodki akademickie** mogą zapewnić szybki przyrost kadr z wyższym wykształceniem spełniających

rolę katalizatora przyspieszającego rozwój obszarów wiejskich. Szybkiemu wzrostowi liczby studiujących towarzyszyć musi dbałość o wysoki poziom kształcenia i dostosowanie jego profilu do lokalnych potrzeb.

Ze względu na konieczność zmniejszenia ilości osób pracujących w rolnictwie, w tym także poprzez odchodzenie obecnych rolników do innych zawodów, niezwykle ważne znaczenie będzie miało **rozwijanie wszelkich form kształcenia ustawicznego i praktycznego**. Edukacja ustawiczna i dostosowane do potrzeb nowoczesnego rolnictwa doradztwo, zwłaszcza ekonomiczne, spełniać powinny funkcje adaptacyjne, wyrównawcze i reedukacyjne .

Malejący udział młodzieży wiejskiej wśród absolwentów szkół średnich i wyższych jest w znacznej mierze wynikiem trudnej sytuacji ekonomicznej rodzin wiejskich oraz **braku systemu stypendialnego motywującego do nauki** i ułatwiającego zdobywanie wykształcenia. System taki musi być stworzony jeszcze przed zapowiadaną reformą szkolnictwa wyższego. W jego utworzenie zaangażować się muszą nie tylko jednostki samorządu terytorialnego, ale także rząd, organy ustawodawcze i organizacje pozarządowe.

Wszystkim poziomom nauczania oraz różnorodnym szkoleniom prowadzonym we wszystkich środowiskach społecznych i zawodowych - niezależnie od wieku – towarzyszyć musi prowadzona w różnych formach edukacja ekologiczna. Radykalne podniesienie świadomości ekologicznej pozwoli właściwie spożytkować korzyści z rosnącego wyposażenia obszarów wiejskich w urządzenia infrastruktury technicznej bez degradacji i skażenia środowiska przyrodniczego. Bez spełnienia tego warunku nie będzie możliwe osiągnięcie wyższego poziomu życia ludności wiejskiej.

Zwiększenie kompetencji i doskonalenie organizacji jednostek samorządu terytorialnego do sterowania procesami rozwoju obszarów wiejskich.

Samorząd wojewódzki, a konkretnie Zarząd Województwa jest odpowiedzialny za opracowanie strategii oraz jej realizację. Zarząd realizuje te zadania poprzez podległy sobie Urząd Marszałkowski podzielony na branżowe departamenty i wydziały. Ze względu na bardzo szeroki zakres problematyki rozwoju obszarów wiejskich, wielość podmiotów które będą realizatorami częściowych celów strategii oraz możliwe konflikty interesów grupowych, konieczne jest **powołanie jednostki koordynującej realizację strategii** rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. W jej skład wejść winne przede wszystkim osoby

z kierownictw departamentów i wydziałów statutowo odpowiedzialnych za sprawy dotyczące wsi i rolnictwa. Pracę tej jednostki powinni wspierać powoływani ad hoc eksperci, wybitni naukowcy i doświadczeni praktycy. W sprawach szczególnie skomplikowanych możliwe być powinno zlecenie specjalistycznych ekspertyz. Zadaniem jednostki byłoby konsultowanie i rekomendowanie działań rozwojowych w obszarach wiejskich Dolnego Śląska, analizowanie wyników monitoringu realizacji strategii oraz wnioskowanie o opracowanie programów i projektów branżowych.

Celów strategii nie da się osiągnąć bez aktywizacji ludności zamieszkałej na terenach wiejskich. Obecna, trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna powoduje wyraźną i pogłębiającą się apatię tego środowiska. Przełamanie tego procesu będzie bardzo trudne. Nie dokona się tego też poprzez ludzi pochodzących wyłącznie z zewnątrz środowiska wiejskiego, traktowanych na wsi jako obcych. Dlatego przed osobami i jednostkami, które wdrażać będą strategię, a zwłaszcza organizacjami samorządowymi, stanie zadanie wyłonienia liderów, którzy swoim autorytetem i zaangażowaniem byliby w stanie spowodować naturalną samoorganizację i lokalne współdziałanie wokół celów strategii. Będzie to możliwe jedynie w przypadku **prowadzenia ciągłych szkoleń w zakresie kreowania liderów**. Wyłanianie w tym procesie osoby muszą zostać wyposażone w wiedzę na temat strategii.

Kreowaniu liderów rozwoju obszarów wiejskich towarzyszyć musi tworzenie organizacyjnych, prawnych i finansowych **preferencji dla przedsiębiorczości lokalnej**. W ramach tych preferencji należy zapewnić w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego tereny na rozwój działalności produkcyjnej, usługowej, uprościć procedury związane z uruchamianiem i prowadzeniem produkcji, handlu i usług oraz zapewnić dostęp na bardzo korzystnych warunkach do środków umożliwiających rozpoczęcie działalności gospodarczej. Rozwijaniu przedsiębiorczości lokalnej winien sprzyjać również system podatkowy.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej jest jednym z najbardziej istotnych uwarunkowań zewnętrznych z kategorii szans dla rozwoju obszarów wiejskich. Tymczasem stanowisko środowiska wiejskiego wobec integracji jest co najmniej dwuznaczne. Dlatego należy **zintensyfikować dostępność do rzetelnej i pełnej informacji na temat Unii**, miejsca rolnictwa w gospodarce państw członkowskich i znaczenia przedsiębiorczości dla poziomu życia poszczególnych rodzin. Problematyka ta winna znaleźć więcej miejsca w działalności szkoleniowej ośrodków doradztwa rolniczego. Do kampanii informacyjnej włączyć się powinny w większym niż dotychczas stopniu krajowe i lokalne środki masowego przekazu.

W procesie szkoleniowym i informacyjnym wykorzystywać należy przede wszystkim **przykłady dobrych i skutecznych rozwiązań.**

Sterowanie procesami rozwoju obszarów wiejskich nie będzie możliwe bez uzyskania akceptacji miejscowego społeczeństwa. Będzie to możliwe jedynie wówczas, gdy społeczności lokalne będą znały cele i zadania rozwoju oraz utożsamiały się z nimi. Dla pozyskania tej akceptacji niezbędne będzie **zbudowanie systemu informacji o realizacji strategii**, wykorzystującego wszystkie znane metody i środki tzw. public relation.

Likwidacja zagrożeń i poprawa stanu środowiska przyrodniczego.

Bardzo duże znaczenie dla osiągnięcia różnych celów strategii rozwoju obszarów wiejskich ma i będzie miał stan środowiska przyrodniczego. Na terenie województwa dolnośląskiego jest on zróżnicowany, a niektóre jego części zaliczane są wręcz do obszarów kłęskowych. Do pogarszania stanu środowiska i krajobrazu przyczyniają się w znacznej mierze mieszkańcy wsi. Dotychczasowa praktyka wykazuje, że najskuteczniejszą formą ochrony jest objęcie cennego przyrodniczo obszaru ochroną prawną uznając go za:

- użytek ekologiczny
- park krajobrazowy
- obszar chronionego krajobrazu
- park narodowy
- rezerwat przyrody.

Należy dążyć, aby formami tymi obejmować coraz więcej obszarów. W tym celu muszą zostać podjęte **inicjatywy zmian obowiązujących obecnie przepisów prawnych**, które dotyczyć winny :

- możliwości wykupu od dotychczasowych właścicieli cennych przyrodniczo i krajobrazowo obszarów i przekazania ich pod opiekę np. organizacji ekologicznych, samorządów, itp.;
- stosowania obligatoryjnych ulg podatkowych dla użytków ekologicznych;
- rekompensowania rolnikom respektującym ograniczenia w gospodarowaniu w obszarach prawnie chronionych wynikłych z tego tytułu strat.

Modernizacja i rozwój infrastruktury technicznej.

Stan wyposażenia województwa dolnośląskiego w urządzenia infrastruktury technicznej jest zróżnicowany. Występują na przykład gminy zwodociągowane w całości, ale jest również gmina, której mieszkańcy obecnie nie korzystają ze zbiorowego zaopatrzenia w wodę. Generalnego uporządkowania w skali całego województwa wymagają trzy zagadnienia:

- **budowa i modernizacja sieci dróg publicznych;**
- **opracowanie systemowych rozwiązań gromadzenia i utylizacji ścieków i odpadów stałych;**
- **reelektryfikacja obszarów wiejskich.**

Sfery te wymagają opracowania programów wojewódzkich.

Modernizacja sieci dróg miałaaby na celu :

- poprawę jakości istniejących dróg;
- dogodne skomunikowanie wsi z ośrodkami miejskimi;
- stworzenie alternatywnych w stosunku do dróg krajowych i wojewódzkich połączeń komunikacyjnych pomiędzy wsiami;
- udostępnienie dla ruchu turystycznego cennych przyrodniczo i krajobrazowo obszarów;
- wyprowadzenie poza obszary zabudowane tranzytowej komunikacji samochodowej stwarzającej zagrożenie kolizyjne z ruchem maszyn rolniczych i transportem płodów rolnych.

Oczyszczanie ścieków oraz gromadzenie i utylizacja odpadów stałych są źródłem coraz powszechniejszych konfliktów społecznych. Skutkują one torpedowaniem budowy nowych wysypisk śmieci, oczyszczalni ścieków i zakładów utylizacyjnych, a w konsekwencji stałą degradacją środowiska przyrodniczego. Rozwiązanie tego problemu można uzyskać jedynie w sposób systemowy, kompleksowo dla całego województwa. Proponowane w tym systemie rozwiązania uwzględniać muszą warunki dolnośląskich wsi oraz przewidywać:

- segregowanie zbieranych odpadów;
- wtórne wykorzystanie odpadów;
- odizolowanie miejsc gromadzenia i utylizacji odpadów od wód podziemnych;
- harmonizowanie rozwoju sieci wodociągowych z rozwojem systemów kanalizacji i oczyszczania ścieków;
- rozwiązywanie problemów gospodarki wodno-ściekowej w obrębie zlewni cieków i rzek, ponad granicami podziałów administracyjnych;
- dogodne warunki wsparcia finansowego budowy urządzeń i ich eksploatacji.

Sieci energetyczne na obszarach wiejskich Dolnego Śląska wymagają modernizacji (reelektryfikacji) w celu zahamowania procesu dekapitalizacji urządzeń istniejących oraz zwiększeniu zainstalowanej mocy dla zaspokojenia rosnących potrzeb gospodarstw rolnych i domowych, a także nowych, pozarolniczych podmiotów gospodarczych rozpoczynających działalność na obszarach wiejskich. W trakcie prac modernizacyjnych w coraz większym stopniu należy linie napowietrzne zastępować liniami kablowymi, szczególnie na terenach zabudowanych oraz posiadających wysokie walory krajobrazowe.

5.2.2. Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu I.

Podstawową funkcją przypisaną temu regionowi jest intensywna produkcja rolnicza. Region ten może być producentem żywności nie tylko na zaopatrzenie dolnośląskiego rynku lokalnego, ale także na eksport. Stąd też za główny cel strategiczny tego obszaru uznano modernizację kompleksu gospodarki żywnościowej. Do jego osiągnięcia niezbędne będzie zrealizowanie celów szczegółowych i zadań zestawionych w tabeli nr 9.

Region I - intensywnego rolnictwa

tabela nr 9

Cel główny:		
Modernizacja kompleksu gospodarki żywnościowej		
Cele szczegółowe:		
1. Przekształcenie struktury agrarnej.	2. Rozwój i modernizacja zabezpieczeń przeciwpowodziowych.	3. Tworzenie warunków rozwoju alternatywnych źródeł dochodu.
Zadania:		
1. Przekształcenie struktury obszarowej gospodarstw. 2. Dostosowanie kierunków produkcji rolniczej do warunków przyrodniczych. 3. Racjonalizacja zatrudnienia w rolnictwie. 4. Racjonalna organizacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej. 5. Doskonalenie organizacji rynku i przetwórstwa produktów żywnościowych zgodnie ze standardami i wymogami UE.	1. Budowa zbiorników małej retencji. 2. Budowa i modernizacja urządzeń przeciwpowodziowych.	1. Rozwój funkcji turystyczno-rekreacyjnych w południowej części regionu. 2. Stworzenie warunków dla rozwoju funkcji nie związanych ze środowiskiem przyrodniczym (usługi, przemysł, rzemiosło).

Przekształcenie struktury agrarnej.

Intensyfikacji produkcji rolniczej w regionie nie sprzyja wadliwa struktura obszarowa gospodarstw. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 7,5 ha, a gospodarstwa o powierzchni poniżej 5 ha stanowią aż 53% ogólnej ich liczby. Tylko w 5% gospodarstw ich powierzchnia przekracza 15 ha.

Proces koncentracji ziemi wymaga zdynamizowania i większego niż dotychczas zaangażowania państwa. Odbywać się on musi w oparciu o przepływ ziemi pomiędzy gospodarstwami indywidualnymi, ale także w oparciu o rezerwy gruntów sektora publicznego, władającego prawie połową powierzchni regionu.

Dla przyspieszenia wewnątrzsektorowego przepływu ziemi niezbędne jest wsparcie obszarowej polaryzacji gospodarstw poprzez umożliwienie rolnikom zdobywania nowych kwalifikacji oraz tworzenie pozarolniczych miejsc pracy. Wewnątrzsektorowy proces zmian struktury obszarowej przyspieszyłoby też znacznie sfinalizowanie przez państwo projektu wdrożenia systemu rent strukturalnych, wpływającego również na zahamowanie procesu starzenia się właścicieli i użytkowników gospodarstw rolnych.

Gospodarstwa duże, o powierzchni ponad 20 ha mogą się rozwijać również w oparciu o zasób gruntów Skarbu Państwa. Wymaga to jednak zmiany procedur stosowanych przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa przy zbywaniu gruntów rolnych zmierzającej do odejścia od przetargów nieograniczonych na rzecz przetargów ofertowych, kierowanych do miejscowych rolników w celu powiększenia ich gospodarstw.

Coraz powszechniejsza staje się obecnie forma wieloletniej dzierżawy gruntów rolnych. Pełny jej rozwój nastąpi jednak dopiero po wprowadzeniu regulacji prawnych, ułatwiających dzierżawcom użytkowanie na zasadach zbliżonych do własności.

Wszystkie wymienione sposoby **poprawy struktury obszarowej gospodarstw** wymagają wsparcia finansowego ze strony państwa, głównie poprzez zagwarantowanie preferencyjnych kredytów z możliwością odroczenia terminów spłaty.

Kolejnym sposobem intensyfikacji produkcji rolniczej jest **dostosowanie jej kierunków do warunków przyrodniczych** i to zarówno w produkcji roślinnej (pszenica, buraki cukrowe) jak i zwierzęcej (bydło). Proces ten musi być wsparty intensywnym szkoleniem i nasileniem informowania producentów rolnych o możliwych do osiągnięcia korzyściach materialnych.

Równoległe do zmian struktury obszarowej oraz doskonalenia kierunków produkcji rolniczej będzie musiała następować **racjonalizacja zatrudnienia w rolnictwie**. W gospodarstwach rolnych pracować będzie coraz mniej ludzi. Równocześnie stosowanie nowoczesnych, bardziej wydajnych maszyn i urządzeń oraz wprowadzenie do uprawy nowych, lepiej plonujących odmian roślin, a do hodowli ulepszonych genetycznie ras zwierząt wymagać będzie od zatrudnionych w rolnictwie coraz wyższych kwalifikacji. Prowadzić to wszystko będzie do zwiększenia jednostkowej efektywności produkcji rolnej, poprawy jakości oraz standardów zdrowotnych wytwarzanej żywności, a tym samym do zwiększenia konkurencyjności dolnośląskich gospodarstw.

Zmiany własnościowe i strukturalne, wprowadzenie nowych technik i technologii upraw oraz dążenie do minimalizacji kosztów produkcji rolniczej wymagać będą **poprawy organizacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej**. Szczególną uwagę w organizacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej zwrócić należy na poprawę rozłogów gruntów, kształt i wielkość działek, prawidłowe kształtowanie sieci dróg dojazdowych do pól oraz ich jakość. Równocześnie dokonać należy rewitalizacji środowiska przyrodniczego i krajobrazu głównie poprzez poprawę stanu zadrzewień śródpolnych i przydrożnych oraz wzdłuż cieków i rowów, a także zwiększenie lesistości obszaru. Racjonalna organizacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej może być osiągnięta poprzez prace urządzeniowo-rolne, a w tym scalenia gruntów. Od szeregu jednak lat scalenia gruntów realizowane są w znikomym, śladowym wręcz zakresie. W odczuciu społecznym jest to efekt niedoskonałości przepisów prawnych. Dlatego należałoby zdecydowanie przyspieszyć uchwalenie zapowiadanej od szeregu lat nowej ustawy o urządzeniach rolnych lub nowelizacji obecnie obowiązującej ustawy scaleniowej.

Przy dużej, zwłaszcza międzynarodowej, rywalizacji w handlu produktami rolnymi i żywnością niezwykle ważną kwestią jest wzmocnienie roli rolników, zwłaszcza na pierwotnym rynku płodów rolnych. Osiągnięcie tego będzie możliwe poprzez samoorganizację rolników, w tym także w grupy producenckie. Działalność tych grup wymagać będzie jednak ze strony państwa wsparcia organizacyjnego i finansowego. Współdziałanie rolników w zakresie osiągania jednolitego gatunkowo i jakościowo produktu oraz oferowania atrakcyjnych handlowo ilości wyprodukowanego towaru wzmocni ich pozycję wobec odbiorców, a także podniesie opłacalność produkcji rolniczej. Zorganizowanym grupom producenckim łatwiej będzie określać własne interesy, zabiegać o nie i wprowadzać stosowne zapisy do umów kontraktacyjnych gwarantujące ich realizację.

Wspólne działanie przyspieszy osiągnięcie standardów oraz spełnienie wymogów Unii Europejskiej, a w zakresie zaopatrzenia i zbytu ułatwi marketing, obniży koszty sprzedaży własnych produktów i nabywania środków produkcji, co poprawi efekty ekonomiczne prowadzonej działalności gospodarczej. Tam gdzie to możliwe grupy producenckie zabiegać powinny o udział kapitałowy w zakładach przetwórstwa i obrotu rolno-spożywczego, w szczególności na rynku wtórnym. Suma tych działań powinna przyczynić się do **udoskonalenia organizacji rynku, w tym i rynku hurtowego oraz przetwórstwa produktów żywnościowych** zgodnie ze standardami i wymogami UE. Czynnikiem sprzyjającym doskonaleniu rynku jest wysoki stopień zurbanizowania regionu oraz obszarów bezpośrednio z nim sąsiadujących.

Rozwój i modernizacja zabezpieczeń przeciwpowodziowych.

Region I-szy położony jest w dolinie Odry oraz strefie oddziaływania jej lewobrzeżnych dopływów biorących początek w Sudetach, które posiadają wszystkie cechy typowe dla rzek górskich i stwarzają wiosną przy gwałtownych roztopach po śnieżnych zimach oraz latem po ulewnych opadach duże zagrożenie powodziowe. Zagrożeniu temu nie są w stanie zapobiec istniejące urządzenia przeciwpowodziowe o zbyt małych parametrach i w złym stanie technicznym. Równocześnie, w coraz częściej zdarzających się latach suchych występuje na tym obszarze niedobór wilgoci, wpływający znacząco na spadek plonów.

W tej sytuacji konieczne jest kompleksowe uporządkowanie gospodarki wodnej regionu, zwłaszcza poprzez **budowę zbiorników małej retencji oraz budowę nowych, a także modernizację już istniejących, urządzeń przeciwpowodziowych**. Prace te, ze względu na specyficzny charakter, bardzo często będą musiały być prowadzone równocześnie w sąsiadujących regionach funkcjonalnych. Należy również zsynchronizować te prace z zadaniami wynikającymi ze strategii modernizacji Odrzańskiego Systemu Wodnego – „Program dla Odry – 2006” oraz „Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego w dziedzinie gospodarki wodnej i melioracji rolnych”.

Tworzenie warunków rozwoju alternatywnych źródeł dochodu.

Powodzenie przebudowy struktury obszarowej gospodarstw uzależnione będzie od zwiększenia na obszarach wiejskich ilości alternatywnych źródeł dochodu. W warunkach regionu rolnictwa intensywnego szans na utworzenie nowych, nierolniczych miejsc pracy należy poszukiwać poprzez:

- **rozwój funkcji turystyczno-rekreacyjnych, zwłaszcza w południowej części regionu;**
- **tworzenie warunków dla rozwoju funkcji nie związanych ze środowiskiem przyrodniczym (usługi, handel, przemysł, rzemiosło);**
- stworzenie, praktycznie nie istniejącego obecnie rynku wyspecjalizowanych usług dla rolnictwa.

Powodzenie tych poszukiwań uzależnione jest od spełnienia dwóch warunków :

- rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej;
- powstrzymania degradacji środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich.

Szczególnymi, charakterystycznymi dla regionu I-go działaniami powinno być:

- szybka rewaloryzacja obiektów zabytkowych, a w szczególności zespołów pałacowo-parkowych;
- rozwój na obszarach wiejskich bazy noclegowej i żywieniowej dla turystyki i agroturystyki;
- tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości;
- wypracowanie programu wykorzystania renty lokalizacyjnej autostrad przez społeczności lokalne;
- rozwój sieci energetycznych (gazowych i elektrycznych) oraz niekonwencjonalnych źródeł energii w celu powstrzymania degradacji środowiska przyrodniczego (odchodzenie od spalania węgla) i zapewnienia dostaw energii nowopowstającym zakładom.

5.2.3. Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu II.

Podstawowymi funkcjami przypisanymi temu regionowi są: produkcja rolnicza oraz świadczenie usług rekreacyjno-turystycznych.

Rozwojowi turystyki i rekreacji w tym regionie sprzyjają walory przyrodnicze i krajobrazowe. Pełne ich wykorzystanie uzależnione jest od zrealizowania celów i zadań przedstawionych w tabeli nr 10.

Region II - rolniczo – rekreacyjny

tabela nr 10

Cel główny:		
Rozwój turystyki i rekreacji		
Cele szczegółowe:		
1. Ochrona środowiska przyrodniczego.	2. Modernizacja rolnictwa.	3. Rozwój alternatywnych źródeł utrzymania ludności.
Zadania:		
1. Modernizacja wysokoemisyjnych źródeł zanieczyszczeń.	1. Wprowadzanie zasad rolnictwa ekologicznego ukierunkowanego na produkcję warzyw, sadownictwo i hodowlę ryb oraz hodowlę bydła (w tym mlecznego). 2. Przekształcenie struktury gospodarstw rolnych. 3. 3. Zmiany w strukturze zatrudnienia.	1. Racjonalne kształtowanie obszarów wiejskich dla potrzeb rolnictwa, rekreacji i turystyki. 2. Rozwój agroturystyki i bazy wypoczynku weekendowego dla miast. 3. 3. Wykorzystanie istniejącej kolei wąskotorowej dla celów turystyki i rekreacji.

Ochrona środowiska przyrodniczego.

Ze względu na unikatowe nagromadzenie szczególnych walorów przyrodniczych region ten wymaga skutecznej ochrony środowiska i krajobrazu. Jak dotąd nie jest on dotknięty wielkoobszarowymi zanieczyszczeniami przemysłowymi o charakterze kłęskowym. Tym niemniej należy dążyć do **eliminacji występujących lokalnych źródeł emisji zanieczyszczeń**, a zwłaszcza wysokoemisyjnych kotłowni węglowych. W tym celu należy szeroko propagować i wdrażać alternatywne, przyjazne dla środowiska źródła energii.

Ochrona krajobrazu w regionie musi być głównym elementem opracowań planistyczno-przestrzennych i decyzji władz samorządowych ustalających inwestorom warunki zabudowy i zagospodarowania terenu.

Modernizacja rolnictwa.

Zagrożenia dla środowiska przyrodniczego wynikają również z prowadzenia działalności rolniczej. Dla wzmocnienia efektów działań chroniących środowisko równolegle należy więc modernizować prowadzenie produkcji rolnej.

W działalności rolniczej preferować należy kierunki i metody upraw sprzyjające istniejącym, stanowiącym atrakcję turystyczną warunkom środowiskowym. W gospodarstwach o niedużej powierzchni, w których dla osiągnięcia odpowiedniego poziomu dochodów intensyfikować należy pracę, preferować należy sadownictwo, uprawę warzyw i hodowlę ryb. W gospodarstwach dużych, wykorzystując naturalne warunki, rozwijać należy hodowlę bydła, w tym bydła mlecznego. Przy ścisłym przestrzeganiu **zasad rolnictwa ekologicznego** wyprodukowaną w tym regionie żywność należałoby promować jako tzw. zdrową żywność. Część mieszkańców obszarów wiejskich regionu mogłaby znaleźć zatrudnienie przy wstępnym przetwarzaniu, konfekcjonowaniu oraz marketingu i dystrybucji tej żywności.

Proekologiczna modernizacja rolnictwa wymagać będzie **przekształcenia struktury obszarowej gospodarstw rolnych**. Działaniem preferowanym w tym zakresie powinna być polaryzacja wielkości gospodarstw i dostosowywanie ich obszaru do rodzaju prowadzonej produkcji rolniczej.

Przekształcone gospodarstwa w dużej części świadczyć również winny usługi agroturystyczne. Dla turystów odwiedzających te gospodarstwa możliwość poznania specyfiki działalności produkcyjnej odbiegającej od tradycyjnego wizerunku rolnictwa stanowić może dodatkową atrakcję.

Rozwój rolnictwa ekologicznego, zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw oraz rozszerzenie zakresu usług agroturystycznych i turystyki weekendowej powinny zaowocować korzystnymi **zmianami w strukturze zatrudnienia** oraz obniżeniem stopy bezrobocia.

Rozwój alternatywnych źródeł utrzymania ludności.

Warunki przyrodniczo-krajobrazowe oraz bliskość położenia regionu w stosunku do miast, a zwłaszcza Wrocławia, dają wiele możliwości stworzenia alternatywnych źródeł utrzymania dla ludności obszarów wiejskich. Między innymi są to omówione już wcześniej modernizacja rolnictwa oraz rozwój turystyki, agroturystyki i wypoczynku weekendowego.

Rozwój rolnictwa, turystyki i wypoczynku oraz budownictwa wymagać będzie godzenia, często sprzecznych interesów, poprzez **racjonalne kształtowanie obszarów wiejskich** w ramach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ustalenia planów urzędniowo-rolnych.

Wykorzystanie rozwoju turystycznego wymaga jednak **poprawy stanu infrastruktury turystycznej**. W ramach tej poprawy winna zostać wykonana:

- rozbudowa i modernizacja dróg dojazdowych do miejsc atrakcyjnych turystycznie;
- budowa parkingów z zapleczem sanitarnym i małą gastronomią;
- wytyczenie i urządzenie sieci szlaków dla turystyki samochodowej, rowerowej, konnej i pieszej. Korzystne byłoby łączenie w jednym szlaku różnych rodzajów turystyki, na przykład samochodowo-rowerowej;
- budowa bazy noclegowej w obiektach hotelowo-gastronomicznych i gospodarstwach agroturystycznych;
- budowa dostępnych dla turystów obiektów i urządzeń sportowo-rekreacyjnych;
- uruchomienie specjalistycznych ośrodków turystycznych, na przykład hipoterapii, itp.

Szczególną atrakcją tego regionu, unikatową w skali województwa, winno stać się **wykorzystanie do celów turystycznych istniejącej kolei wąskotorowej**.

Rozwojowi bazy turystycznej winna towarzyszyć intensywna i wielokierunkowa promocja regionu.

Bliskość położenia oraz korzystne warunki przyrodniczo-krajobrazowe otwierają również możliwość lokalizacji w tym regionie budownictwa mieszkaniowego jednorodzinnego oraz letniskowego dla obecnych mieszkańców Wrocławia i innych miast. Rozwój budownictwa pociągnie za sobą aktywizację obszaru oraz stworzy dodatkowe miejsca pracy, szczególnie w usługach i handlu. Wyznaczając jego lokalizację bezwzględnie należy chronić środowisko przyrodnicze i walory krajobrazowe regionu.

5.2.4. Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu III.

Podstawową funkcją tego regionu winna być turystyka i rekreacja, a funkcjami uzupełniającymi rolnictwo i przemysł.

Cele szczegółowe i zadania rozwoju dla regionu przemysłowo-turystyczno-rekreacyjnego zastawiono w tabeli nr 11.

Cel główny:			
Kształtowanie krajobrazu przyrodniczego			
Cele szczegółowe:			
1. Rozwój gospodarki leśnej.	2. Modernizacja i rozwój infrastruktury technicznej.	3. Modernizacja rolnictwa.	4. Rozwój i modernizacja funkcji rekreacyjno - turystycznej i leczniczo-uzdrowiskowej.
Zadania:			
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wyznaczenie granicy rolno-leśnej. 2. Przebudowa gatunkowa drzewostanów leśnych. 3. Rozwój rzemiosła i przetwórstwa produktów leśnych. 4. Udostępnienie atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo obszarów leśnych na cele turystyki i rekreacji. 5. Odbudowa zalesień uszkodzonych wskutek emisji szkodliwych substancji przemysłowych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Modernizacja systemu zabezpieczeń przeciwpowodziowych. 2. Wprowadzanie alternatywnych, przyjaznych dla środowiska przyrodniczego źródeł energii. 3. Modernizacja i budowa przejść granicznych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dostosowanie kierunków produkcji rolniczej do warunków przyrodniczych. 2. Zrekompensowanie rolnikom kosztów utrzymania krajobrazu rolniczego w terenach o dużych walorach turystyczno-rekreacyjnych i leczniczo-uzdrowiskowych. 3. Podniesienie dochodów ludności rolniczej poprzez rozwijanie przedsiębiorczości w tym usług agroturystycznych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ograniczenie niekorzystnego oddziaływania przemysłu i gospodarki komunalnej na środowisko przyrodnicze. 2. Rewaloryzacja krajobrazu zdegradowanego działaniem gospodarczym. 3. Wykorzystanie istniejącej sieci kolejowej do udostępnienia terenów o dużych walorach turystycznych i uzdrowiskowych. 4. Zwiększenie zakresu oferowanych usług rekreacyjno-turystycznych i leczniczo-uzdrowiskowych oraz podnoszenie ich jakości i atrakcyjności. 5. Promowanie wartości historycznych i kulturowych regionu. 6. Ochrona i racjonalne zagospodarowanie zasobów wód na cele komunalne i

			lecnicze.
--	--	--	-----------

Rozwój gospodarki leśnej.

Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w tym regionie jest najniższy wśród wszystkich regionów. Potwierdza to udział gleb dobrych wynoszących zaledwie 12%. Dlatego, pomimo wysokiego wskaźnika lesistości (38.3%), przy malejącej roli rolnictwa w gospodarce regionu gleby marginalne będą zagospodarowywane w kierunku leśnym. Przeznaczenie ich do zalesienia wymaga jednak **opracowania projektów przebiegu granicy rolno-leśnej** dla wszystkich gmin regionu i wprowadzenie ich do planów zagospodarowania przestrzennego.

Istniejące kompleksy leśne cechuje znaczny stopień degradacji, uszkodzeń i zniszczenia. Jest to wynik niewłaściwego, sprzecznego z warunkami siedliskowymi, składu gatunkowego oraz wpływu emisji szkodliwych substancji przemysłowych. Uszkodzone i zniszczone drzewostany należy w możliwie szybkim czasie odbudować. Przy **odbudowie drzewostanów**, jak również przy nowych zalesieniach należy dokonać starannego doboru gatunków, właściwych dla siedlisk oraz odpornych na czynniki patogenne.

Lasy tego regionu obok pełnionych funkcji klimatyczno-przyrodniczych i turystyczno-wypoczynkowych pełnią również funkcję gospodarczą, dostarczając drewno i produkty runa leśnego. Zasoby te nie są jeszcze w pełni wykorzystane i mogą stanowić bazę dla **rozwoju rzemiosła i przetwórstwa produktów leśnych**. Część ludności wiejskiej, po odpowiednim przeszkoleniu, mogłaby zająć się na przykład wyrobem regionalnych pamiątek z drewna, produkcją elementów stolarki budowlanej, mebli, itp. uzyskując nowe lub uzupełniające źródło dochodów.

Administratorzy obszarów leśnych winni w swojej działalności zająć się również turystyczno-rekreacyjnym zagospodarowaniem lasów, aby poprzez wytyczenie i budowę ścieżek, parkingów, miejsc postojowych, miejsc biwakowych, itp. **udostępnić** chętnym najbardziej **atrakcyjne przyrodniczo i krajobrazowo obszary leśne**, ograniczając przypadkową, niszczącą turystykę niezorganizowaną. Równocześnie mieszkańcy okolicznych wsi znaleźliby zatrudnienie przy obsłudze tego ukierunkowanego ruchu turystycznego.

Modernizacja i rozwój infrastruktury technicznej.

Rozwój infrastruktury technicznej ma decydujące znaczenie dla powodzenia programu rozwoju obszarów wiejskich. Region III-ci jest pod tym względem szczególnie zaniedbany.

Przy wyposażaniu obszarów wiejskich regionu w urządzenia infrastruktury technicznej kilka zagadnień będzie wymagało traktowania szczególnego, a nawet opracowania specjalnych programów.

Region III-ci posiada kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa powodziowego w całym województwie dolnośląskim. Zabezpieczenia przeciwpowodziowe na górskich rzekach i potokach są niewystarczające i w wysokim stopniu zdekapitalizowane, co uwidoczniła powódź 1997 roku. Proces **modernizacji i rozbudowy urządzeń zabezpieczenia przeciwpowodziowego**, w tym również budowy nowych, suchych i napełnionych zbiorników retencyjnych musi uzyskać priorytetową rangę. Dla podniesienia atrakcyjności turystycznej terenu funkcje przeciwpowodziowe zbiorników należy zawsze łączyć z funkcją rekreacyjno-wypoczynkową dbając już na etapie studiów i projektowania o właściwe, zgodne z otaczającą przyrodą, zagospodarowanie.

Podstawową, docelową funkcją tego regionu będzie funkcja turystyczno-rekreacyjno-uzdrowiskowa. Zasadnicze znaczenie dla tej funkcji będzie miał stan środowiska przyrodniczego. Duży wpływ na jego stan, a zwłaszcza na czystość powietrza będzie miało **wprowadzenie alternatywnych, przyjaznych dla środowiska źródeł energii**. Szczególną uwagę należy zwrócić przy tym na lokalne, traktowane dotąd marginalnie, możliwości tkwiące w energii wód górskich rzek i potoków oraz wiejących często i z dużą siłą wiatrów. Włączenie tych alternatywnych źródeł energii do krajowej sieci energetycznej poprzedzone musi być jej kompleksową modernizacją, dostosowującą ją także do potrzeb wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

Specyfiką regionu przemysłowo-turystyczno-rekreacyjnego jest jego położenie przy granicy z Czechami. Ta szansa rozwoju regionu nie jest jeszcze w pełni wykorzystana. Ograniczeniem jest tutaj ilość i stan przejść granicznych. Likwidacja ograniczenia wymaga programu modernizacji i budowy przejść granicznych o różnym charakterze, w tym także umożliwiających udostępnienie turystycznych atrakcji Sudetów, leżących po obu stronach granicy państwowej. Budowa i modernizacja przejść granicznych musi być wsparta działaniami państwa w kierunku traktatowego uregulowania zasad małego i dużego ruchu turystycznego pomiędzy Polską i Czechami.

Udostępnienie atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo obszarów oraz zapewnienie komunikacji do gospodarstw agroturystycznych wymagać będzie modernizacji sieci i ulepszenia nawierzchni dróg publicznych oraz usprawnienia transportu publicznego.

Modernizacja rolnictwa.

Ze względu na warunki przyrodnicze i fizjograficzne rolnictwo regionu winno ograniczać swą rolę produkcyjną i ukierunkować się na utrzymanie krajobrazu rolniczego w terenach o dużych walorach turystyczno-rekreacyjnych i leczniczo-uzdrowiskowych. Funkcje produkcyjne powinny być utrzymane jedynie w regionach o bardziej sprzyjających warunkach nadając rolnictwu charakter enklawowy.

Na całym obszarze regionu **kierunki produkcji rolnej muszą być dostosowane do warunków przyrodniczych**. W górach, na stokach winna być prowadzona gospodarka pastwiskowo-hodowlana pozwalająca poza otrzymywaniem produktów rolnych zabezpieczyć te obszary przed erozją – wietrzną i wodną. Na obszarach płaskich, dogodnych do uprawy płużnej, rozwijać należy, posiadającą w tym regionie długą tradycję, uprawę roślin włóknistych i ziół będących bazą surowcową dla przemysłu włókienniczego, zielarskiego i farmaceutycznego. W dolinach rzek możliwe jest prowadzenie gospodarki rybackiej, w tym gatunków wymagających szczególnie czystych wód. W rejonach Kotliny Kłodzkiej i Jeleniogórskiej występują sprzyjające warunki do produkcji sadowniczej.

Prowadzenie działalności rolniczej ukierunkowanej na **utrzymanie walorów krajobrazu rolniczego** przynosi z natury rzeczy niższe dochody. Jednakże korzyści z takiej działalności odnosi państwo i całe społeczeństwo. Dlatego też, za tę usługę na rzecz państwa i społeczeństwa rolnik musi otrzymać stosowną rekompensatę. Jest to jeden z kanonów wspólnej polityki rolnej państw UE. Zabiegając o przyjęcie Polski do Unii i przystosowując krajowe przepisy prawne do wymogów unijnych rząd musi w możliwie krótkim czasie przygotować i wdrożyć stosowne rozwiązania prawne, jak również zabezpieczyć w budżecie odpowiednie środki na wypłaty rekompensat.

Niższe dochody uzyskiwane z działalności rolniczej w trudnych warunkach są główną przyczyną ucieczki ludności z obszarów wiejskich, pustoszenia a nawet likwidacji całych wsi. Dlatego poszukiwanie **możliwości uzyskiwania przez rolników dodatkowych dochodów** ma dla tego regionu decydujące znaczenie. W tym celu należy zintensyfikować działalność szkoleniową i informacyjną, pozwalającą uzyskać nowe kwalifikacje oraz ułatwiającą podjęcie decyzji o dodatkowej działalności gospodarczej. Oprócz dostępu do wiedzy, chętni do dodatkowej działalności muszą mieć także możliwość uzyskiwania tanich, preferencyjnych kredytów. Warunki naturalne regionu wyznaczają takie kierunki tej działalności jak: usługi turystyczne, agroturystyczne, rekreacyjno-uzdrowiskowe,

rekreacyjno-sportowe, obsługa ruchu tranzytowego, zagospodarowanie produktów leśnych, odbudowa miejscowego, specyficznego „przemysłu schyłkowego”, itp.

Dla rozwoju usług agroturystycznych korzystne byłoby opracowanie i wdrożenie do stosowania standardów poziomu ich świadczenia oraz promocja regionu poprzez szeroką krajową, a także zagraniczną informację.

Duży wpływ na rozwój małej i średniej przedsiębiorczości w regionie mogłaby mieć współpraca międzynarodowa. Niezbędne jest jednak międzynarodowe ustalenie zasad tej współpracy, oraz wsparcie przez władze państwowe zagranicznej promocji turystyczno-rekreacyjnych i uzdrowiskowych walorów regionu.

Rozwój i modernizacja funkcji rekreacyjno-turystycznej i leczniczo-uzdrowiskowej.

Podstawą turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego w regionie są walory środowiska przyrodniczego, klimat, bogate zasoby wód mineralnych oraz unikatowych borowin. **Ochrona tych walorów przed niekorzystnym oddziaływaniem przemysłu i gospodarki komunalnej oraz racjonalne ich wykorzystanie**, szczególnie dla celów leczniczych winny otrzymać bezwzględny priorytet. Musi on znaleźć odzwierciedlenie w działaniach wobec już istniejących zakładów, a także przy podejmowaniu decyzji planistyczno-budowlanych. Wobec zakładów istniejących należy stanowczo przestrzegać i egzekwować przepisy o ochronie i kształtowaniu środowiska oraz o opłatach za korzystanie ze środowiska.

Opracowania odrębnego programu wymaga gospodarka komunalna, zwłaszcza w zakresie gospodarki wodno-ściekowej oraz gromadzenia i utylizacji odpadów stałych. Program ten winien mieć charakter systemowy, proponujący rozwiązania dla większych obszarów i zabezpieczać przed zanieczyszczeniami w sposób szczególny powietrze i wody głębinowe, zwłaszcza mineralne.

Dla przywrócenia atrakcyjności krajobrazowej na obszarach prowadzonej do niedawna, a także trwającej jeszcze obecnie działalności przemysłowej należy podjąć działania związane z **rewaloryzacją zdewastowanych terenów**. Od szybkości podjęcia działań w tym zakresie zależy możliwość wyegzekwowania realizacji tych prac od faktycznych sprawców. Odwlekanie w czasie spowodować może przerzucenie kosztów rewaloryzacji na społeczności lokalne.

Szansą rozwoju ruchu turystycznego, a równocześnie atrakcją przyciągającą ten ruch może stać się **istniejąca sieć kolejowa**. Należy bezwzględnie zachować istniejące torowiska i urządzenia ruchu kolejowego, które mogą posłużyć do udostępniania terenów o dużych walorach turystycznych i uzdrowiskowych. Wycofywane obecnie przez PKP z ruchu pociągi, samorządy lokalne lub powoływane w tym celu podmioty gospodarcze powinny zastępować mniejszymi, tańszymi w eksploatacji pojazdami szynowymi (szynobusy, drezyny przystosowane do przewozu pasażerów, itp.). Komunikacja ta może stanowić doskonałe źródło dochodów, również dla mieszkańców obszarów wiejskich.

Aby istniejąca i rozbudowywana baza rekreacyjna i uzdrowiskowa była w pełni i praktycznie przez cały rok wykorzystana **rozszerzyć należy zakres oferowanych usług oraz podnieść ich jakość i atrakcyjność**. Obok turystyki pieszej można będzie rozwijać turystykę rowerową i konną. W regionie są doskonałe, naturalne warunki do promocji coraz popularniejszego golfa. Ośrodki sanatoryjne winny łączyć leczenie sanatoryjne z oferowaniem aktywnych form wypoczynku osobom towarzyszącym kuracjuszom. Są to również dogodne tereny do organizowania szkoleń i kursokonferencji z oderwaniem od pracy, wymagające jednak budowy niedużych centrów szkoleniowo-kongresowych. Więcej uwagi należy poświęcić sportom zimowym. Propozycji uatrakcyjnających region może być znacznie więcej. Powinny one jednak stanowić inicjatywę lokalnych społeczności, najlepiej znających miejscowe możliwości.

Region III-ci jest także szczególnie bogaty w wartości historyczne i kulturowe. Stanowią one z jednej strony magnes przyciągający turystów, w tym także tych „sentymentalnych”, a z drugiej są atrakcyjnym „towarem” oferowanym przyjezdnym. Stąd też samorządy lokalne winny przywiązywać szczególną uwagę do dbałości o zabytki, prowadzenie prac konserwatorskich i renowacyjnych oraz wykorzystywać efekty tych prac do promocji. **Rozwój promocji** oraz sieci punktów informacji turystycznej może również rozszerzać ofertę nowych miejsc pracy.

Funkcja rekreacyjno-turystyczna i leczniczo-uzdrowiskowa nie musi kolidować z rozwojem w tym regionie budownictwa mieszkaniowego i letniskowego. Jednak budownictwo to musi być prowadzone w ograniczonym zakresie, na wytypowanych i uzbrojonych terenach z wykorzystaniem form architektonicznych nawiązujących do miejscowych tradycji i komponujących się z krajobrazem.

5.2.5. Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu IV.

Obszary wiejskie tego regionu winny w przyszłości pełnić funkcje rolnicze i przemysłowe.

Dominacja przemysłu miedziowego w gospodarce tego regionu powoduje, że w działaniach na rzecz rozwoju obszarów wiejskich należy się skoncentrować na celach i zadaniach zawartych w tabeli nr 12.

Region IV - rolniczo – przemysłowy

tabela nr 12

Cel główny:		
Podnoszenie dochodu ludności wiejskiej		
Cele szczegółowe:		
1. Przekształcenie struktury agrarnej.	2. Likwidacja monokultury przemysłowej poprzez rozwój funkcji pozarolniczych nie związanych z wydobyciem i przetwórstwem miedzi oraz funkcji obsługi kompleksu gospodarki żywnościowej.	3. Poprawa stanu środowiska przyrodniczego.
Zadania:		
1. Przekształcenie struktury obszarowej gospodarstw. 2. Przekształcenie struktury zatrudnienia. 3. Dostosowanie kierunków produkcji rolniczej, a zwłaszcza zwierzęcej do warunków przyrodniczych. 4. Racjonalna organizacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej.	1. Prawno-ekonomiczne i organizacyjne wspieranie lokalnej przedsiębiorczości. 2. Pełne wykorzystanie możliwości jakie daje specjalna strefa ekonomiczna. 3. Rozwój lokalnej bazy turystycznej i rekreacyjnej.	1. Zwiększenie lesistości i przebudowa drzewostanu leśnego.

Przekształcenie struktury agrarnej.

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych tego regionu jest wadliwa. Przy średniej wielkości gospodarstwa w regionie wynoszącej 7.4 ha, aż 54% gospodarstw posiada powierzchnię mniejszą od 5 ha, a tylko 7% powierzchnię większą od 15 ha. Przebudowę tej struktury należy oprzeć na:

— przepływie ziemi pomiędzy gospodarstwami indywidualnymi (polaryzacja gospodarstw);

- zasobach gruntów Skarbu Państwa (udział sektora publicznego we władaniu wynosi 66.1%);
- przyszłościowym, zapowiadanym przez rząd systemie rent strukturalnych;
- wieloletnich umowach dzierżawnych.

Ponieważ warunki organizacyjne rolnictwa w regionie IV-tym są analogiczne do warunków regionu I-go należy dla osiągnięcia optymalnej struktury obszarowej zrealizować wszystkie, zaproponowane tam zadania. Realizacji tej winny sprzyjać zainicjowane w regionie prace urządzeniowo-rolne. Przy wsparciu samorządu wojewódzkiego oraz samorządów lokalnych prace te należy kontynuować i doskonalić, a zdobyte doświadczenia przenosić do pozostałych regionów. Od rządu należy oczekiwać szybkiego, prawnego umocowania prac oraz planów urządzeniowo-rolnych.

Likwidacja monokultury przemysłowej poprzez rozwój funkcji pozarolniczych nie związanych z wydobyciem i przetwórstwem miedzi oraz funkcji obsługi kompleksu gospodarki żywnościowej.

Działalność i dominacja przemysłu miedziowego jest główną cechą odróżniającą region rolniczo-przemysłowy od regionu I-go. Jego znaczenie dla regionu było tak duże, że praktycznie stał się on gospodarczo monokulturowym. Stanowi to bardzo duże, przyszłościowe zagrożenie dla lokalnego rynku pracy. Dekoniunktura, perturbacje na międzynarodowym rynku metali kolorowych, wyczerpanie złóż, postęp techniczny i technologiczny spowodować mogą problemy w znalezieniu pracy w regionie, dotyczące także ludności obszarów wiejskich. Dlatego już dzisiaj podejmowane są działania mające na celu stopniową, płynną restrukturyzację przemysłu miedziowego. Tej restrukturyzacji muszą towarzyszyć działania zmieniające strukturę zatrudnienia na obszarach wiejskich. Głównym ich celem winien być rozwój lokalnej przedsiębiorczości. W procesach dostosowawczych obszarów wiejskich uwzględnić należy podniesienie ich atrakcyjności inwestycyjnej poprzez rozbudowę infrastruktury technicznej i społecznej, przygotowanie ofert inwestycyjnych oraz kształtowanie korzystnego klimatu dla inwestorów. Okolicznością sprzyjającą inwestowaniu na obszarach wiejskich jest zamieszkiwanie tam wielu fachowców o wysokich kwalifikacjach, zwolnionych w pierwszej kolejności jako dwuzawodowcy i zajmujących się z konieczności rolnictwem.

Działania restrukturyzacyjne winny uzyskać **organizacyjne, prawne a przede wszystkim ekonomiczne wsparcie ze strony państwa i władz lokalnych**. Ze swoim potencjałem intelektualnym w proces restrukturyzacji winny włączyć się również ośrodki naukowe i badawcze regionu.

Rozwijaniu małej i średniej przedsiębiorczości sprzyjać **powinno oddziaływanie specjalnej strefy ekonomicznej**. Powinna ona zatrudnić część osób z obszarów wiejskich. Równocześnie jednak wpływ strefy na aktywizację bliższych i dalszych terenów skutkować winien powstaniem szeregu małych, towarzyszących zakładów i przedsiębiorstw świadczących na rzecz inwestorów strefy lub uzupełniających jej ofertę towarową. Dla zakładów tych istotne znaczenie może mieć świadczenie usług gwarancyjnych dla produktów strefy.

Region IV-ty w północnej i południowej części posiada obszary o dogodnych warunkach dla turystyki i rekreacji, zwłaszcza o charakterze weekendowym. Dla rozwoju tej funkcji będzie jednak wymagane **wyposażenie obszaru w odpowiednią bazę**. Częściowe rozwiązanie tego problemu będzie stanowił rozwój gospodarstw agroturystycznych. Gospodarstwa te zapewnią jednak w głównej mierze bazę noclegową i żywieniową. Władze lokalne muszą zadbać o towarzyszące tej bazie urządzenia turystyczne, sportowe i rekreacyjne.

Poprawa stanu środowiska przyrodniczego.

Środowisko przyrodnicze regionu poddane jest silnej, szkodliwej presji zakładów przemysłu miedziowego oraz gospodarki komunalnej. Przejawia się ona w sposób widoczny poprzez uszkodzenia drzewostanów na obszarach leśnych oraz przeznaczenie znacznych obszarów na strefy ochronne wokół zakładów, głównie hut, a także na składowanie odpadów przemysłowych.

Podejmowane dotychczas próby ograniczenia emisji szkodliwych substancji przyniosły wprawdzie pewną poprawę sytuacji, lecz jest ona jeszcze ciągle daleka od społecznych oczekiwań. W sposób znaczący zmniejszenie uciążliwości mogłoby nastąpić poprzez dalsze, radykalne ograniczenie emisji szkodliwych substancji – przemysłowych i komunalnych, **zwiększenie lesistości regionu oraz przebudowę struktury gatunkowej istniejących drzewostanów**. Uporządkowania wymaga także gospodarka wodno-ściekowa oraz składowanie i utylizacja odpadów stałych, zwłaszcza przemysłowych. Zwiększaniu

lesistości sprzyja występowanie w regionie znacznego obszaru gruntów marginalnych, mało przydatnych do prowadzenia produkcji rolnej. Ich zalesienie spowodowałoby zwiększenie wskaźnika lesistości regionu z 27.9% do 35.4%. Byłby to wskaźnik pożądany dla obszarów poddanych presji działalności przemysłowej.

5.2.6. Szczegółowe cele i zadania rozwoju regionu V.

W regionie V powinny rozwijać się funkcje: rolnicza, turystyczno-rekreacyjna i przemysłowa.

Cel główny regionu jakim jest odbudowa krajobrazu przyrodniczego wspierają określone i przedstawione w zhierarchizowany sposób w tabeli nr 13 cele i zadania szczegółowe.

Region V - rolniczo-przemysłowo-rekreacyjnego

tabela nr 13

Cel główny:			
Odbudowa krajobrazu przyrodniczego			
Cele szczegółowe:			
1. Modernizacja rolnictwa.	2. Rozwój gospodarki leśnej.	3. Rozwój funkcji pozarolniczych.	4. Poprawa stanu środowiska przyrodniczego.
Zadania:			
1. Wprowadzenie zasad rolnictwa ekologicznego ukierunkowanego na produkcję warzyw i hodowlę ryb. 2. Zrekompensowanie rolnikom kosztów utrzymania krajobrazu rolniczego w terenach o dużych walorach turystyczno-krajobrazowych. 3. Zmiany w strukturze zatrudnienia. 4. Odbudowa rynku produktów rolnych, usług oraz przetwórstwa rolno-spożywczego.	1. Wyznaczenie granicy rolno-leśnej. 2. Odbudowa i przebudowa gatunkowa drzewostanów leśnych. 3. Rozwój rzemiosła i przetwórstwa produktów leśnych.	1. Promowanie regionu jako obszaru o walorach historycznych, kulturowych, ekologicznych i krajobrazowych. 2. Zwiększenie zakresu oferowanych usług rekreacyjno-turystycznych oraz podnoszenie ich jakości i atrakcyjności. 3. Rozwój przedsiębiorczości lokalnej. 4. Modernizacja i budowa nowych przejść granicznych.	1. Ograniczenie niekorzystnego oddziaływania przemysłu na środowisko. 2. Wprowadzanie alternatywnych źródeł energii. 3. Oczyszczanie, rekultywacja i turystyczno-rekreacyjne zagospodarowanie terenów po byłych wojskach rosyjskich.

Modernizacja rolnictwa.

Walory przyrodnicze obszaru: duża lesistość (44.3%), duża ilość akwenów i rzek, występowanie obszarów prawnie chronionych (na przykład Przemkowski Park Krajobrazowy) preferują w tym regionie **rolnictwo ekologiczne**. W części północnej regionu powinno ono być ukierunkowane na hodowlę bydła oraz produkcję ryb. W części środkowej rozwijać należy rolnictwo wielokierunkowe, a w części południowo-zachodniej produkcję warzywniczo-sadowniczą. Ubocznym, w stosunku do produkcyjnego, zadaniem rolnictwa jest utrzymanie krajobrazu przyrodniczego, zwłaszcza w terenach o dużych walorach turystyczno-krajobrazowych.

Rolnictwo ekologiczne utrzymujące krajobraz przyrodniczy wiąże się z obniżeniem uzyskiwanych przez rolników dochodów. Dlatego, podobnie jak w regionie III, również tutaj niezbędny jest **system rekompensat, wyrównujący rolnikom poniesione straty**. Prośrodowiskowa działalność rolnicza, z natury swej ekstensywna, wymaga gospodarstw o większej powierzchni. Przebudowa struktury obszarowej skutkować będzie również **zmianami w strukturze zatrudnienia**.

Produkty rolnictwa ekologicznego nie mogą być narażone na daleki transport w stanie nieprzetworzonym. Pociąga to za sobą **konieczność odbudowy przemysłu rolno-spożywczego** i związanego z tym przemysłem rynku produktów rolnych. Ze strony gospodarstw ekologicznych i produkujących warzywa wzrośnie też zapotrzebowanie na specjalistyczne usługi.

Realizacja przedstawionych działań związanych z modernizacją rolnictwa regionu V przyczyni się do rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości, wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich oraz do zmniejszenia nadmiernego zatrudnienia bezpośrednio w rolnictwie.

Rozwój gospodarki leśnej.

Bory Dolnośląskie spełniają ważną rolę w krajowej i europejskiej sieci ekologicznej. Dlatego, pomimo wysokiego wskaźnika lesistości, niezbędne jest dalsze dolesienie regionu z przeznaczeniem na ten cel gruntów marginalnych dla rolnictwa. Wyznaczenie obszarów dolesień będzie musiało być poprzedzone **ustaleniem przebiegu granicy rolno-leśnej** we wszystkich gminach.

Lasy regionu wykazują znaczny stopień degradacji. Jest to skutek oddziaływania zanieczyszczeń przemysłowych, pochodzących w znacznym stopniu z „importu” oraz szkód ekologicznych związanych z pobytym wojsk byłego Związku Radzieckiego. Pracom dolesieniowym towarzyszyć więc muszą działania związane z **odbudową uszkodzonych drzewostanów i dostosowaniem ich składu gatunkowego do warunków siedliskowych**.

Potencjał produkcyjny lasów regionu stwarza bardzo dogodne warunki do rozwoju **rzemiosła bazującego na przetwórstwie produktów leśnych**. Za rozwojem tego rzemiosła przemawia położenie regionu przy granicy z Niemcami, które stanowią potencjalny, chłonny rynek zbytu jego produktów.

Rozwój funkcji pozarolniczych.

Obok rolnictwa ekologicznego i gospodarki leśnej w regionie V może i powinna rozwijać się funkcja rekreacyjno-turystyczna. Podstawę rozwoju stanowią jego walory przyrodnicze, historyczne i kulturowe.

Walory przyrodnicze zostały potwierdzone włączeniem Borów Dolnośląskich, a tym samym regionu, do europejskiego systemu sieci ekologicznej EECONET. Obszary najcenniejsze krajobrazowo i przyrodniczo zostały wydzielone jako parki krajobrazowe (Przemkowski, Dolina Bobru), obszary chronionego krajobrazu, rezerваты przyrody (Przemkowskie Stawy) i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (Lasy Chocianowskie). Prawnie chronionych terenów mogłoby być znacznie więcej. Jednak w rejonie „Worka Turowskiego” region V jest obszarem konfliktu ekologicznego, narażonym na zanieczyszczenia pyłowe i gazowe pochodzące głównie z elektrowni Turów. Większy mógłby być także ruch turystyczny, ale wymaga to rozwoju bazy noclegowo-turystycznej i rozszerzenia oferty świadczonych usług.

Rejon, podobnie jak cały Dolny Śląsk, posiada długie i bardzo burzliwe dzieje historyczne. W ciągu ostatniego tysiąclecia wielokrotnie zmieniała się przynależność państwowa tego obszaru, przenikały różne kultury, przetaczały się wojny i maszerujące wojska, zmieniał się skład narodowościowy ludności. Wszystko to pozostawiło ślady w dorobku materialnym i duchowym, którymi są układy urbanistyczne miast i wsi, zamki i rezydencje oraz inne zabytki architektoniczne o lokalnym znaczeniu kulturowym i często o dużej wartości artystycznej.

Największe zmiany ludnościowe, wymianę prawie całej populacji, przyniosło ostatnie półwiecze. Pomimo tak krótkiego okresu, przesiadłona na te obszary ludność zdążyła już przenieść i związać na trwałe z tym regionem własne wartości kulturowe, zwłaszcza z kresów wschodnich. Przeniesione tradycje kulturalne posiadają już rangę krajową o czym świadczą na przykład Festiwal Komедii Filmowej w Lubomierzu, czy Łemkowska Watra w Michałowie.

Wszystkie te walory winny być wykorzystane do **promocji regionu**. Ruch turystyczno-rekreacyjny zwiększony na skutek promocji, **rozszerzenia palety świadczonych turystom usług oraz podniesienia ich jakości i atrakcyjności** pozwoli przyspieszyć rozwój pozarolniczych funkcji regionu i stworzyć nowe miejsca pracy dla mieszkańców obszarów wiejskich.

Rozwój turystyki i rekreacji, usług towarzyszących oraz innej, nieuciążliwej dla środowiska przyrodniczego drobnej wytwórczości daje szansę ożywienia koniunktury na obszarach wiejskich, na powstawanie małych firm bez konieczności uruchamiania wielkich kapitałów. Działaniami tymi zająć się musi przede wszystkim ludność miejscowa. Duża rola w zakresie inspirowania i kreowania działań należeć będzie do samorządów lokalnych. Polegać ona będzie przede wszystkim na przygotowaniu uzbrojonych terenów i warunków do **rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej**.

Istotne znaczenie dla rozwoju regionu będzie miało wykorzystanie położenia przy granicy z Niemcami i Czechami. Szansę tę stwarzają duży, potencjalny rynek zbytu miejscowych produktów oraz mieszkańcy państw ościennych poszukujący turystycznych atrakcji na nowym dla nich, wschodnim kierunku wyjazdów. Dla rozwoju wymiany handlowej i rozwoju ruchu turystycznego niezbędna jest jednak **rozbudowa i modernizacja** istniejących **przejsć granicznych** oraz budowa i uruchamianie przejsć nowych, w tym także dla małego ruchu turystycznego. Działania samorządów lokalnych w tym zakresie będą musiały uzyskać jednak wsparcie władz państwowych.

Poprawa stanu środowiska przyrodniczego.

Atrakcyjność oferty turystyczno-rekreacyjnej wzrośnie, gdy uda się poprawić stan środowiska przyrodniczego regionu. Priorytetowe znaczenie będzie miało ograniczenie, a wręcz wyeliminowanie szkodliwego oddziaływania przemysłu na środowisko. Punkt

newralgiczny stanowi „Worek Turoszowski” z jego kompleksem energetycznym na bazie węgla brunatnego.

Do zanieczyszczenia powietrza, wód i gleb przyczynia się także gospodarka komunalna. Zaopatrzenie w wodę znacznie wyprzedza uzbrojenie obszaru w sieć kanalizacyjną i oczyszczalnie ścieków. Generalnie brakuje systemu gromadzenia i utylizacji odpadów stałych. Uzbrojenie obszarów wiejskich tego regionu w urządzenia infrastruktury technicznej musi być rozwiązane w sposób kompleksowy, uwzględniający jego walory przyrodnicze i połączone winno być z poszukiwaniem alternatywnych źródeł energii. Uruchomienie tych źródeł oraz modernizacja istniejących sieci energetycznych pozwoliłoby na złagodzenie, paradoksalnego w tym regionie, niedoboru energii.

Osobny problem dla środowiska przyrodniczego, a zwłaszcza lasów, stanowią obiekty po byłych wojskach rosyjskich. Są to obszary przeważnie skażone chemicznie i naszpikowane niewybuchami, co ogranicza możliwość udostępnienia dla ruchu turystycznego bardzo atrakcyjnych przyrodniczo obszarów. Oczyszczenie tych terenów, rekultywacja i zagospodarowanie zgodnie z naturalnymi predyspozycjami musi w tym regionie uzyskać rangę priorytetu.

6. Instrumenty realizacji strategii.

Skuteczna realizacja strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego wymaga zbudowania systemu instrumentów realizacyjnych, zapewniającego osiągnięcie zapisanych w niej celów w długotrwałym procesie wykonawczym. System ten winien obejmować:

- zarządzanie strategią;
- finansowanie programów, projektów i zadań;
- monitorowanie procesu wykonawczego;
- doskonalenie obowiązującego systemu prawnego.

Brak tego instrumentarium może spowodować, że zapisy strategii staną się swoistym „koncertem życzeń”, a samo opracowanie przyjmie charakter wyłącznie teoretyczny.

6.1. Zarządzanie strategią.

Strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego ma charakter strategii sektorowej, wpisującej się w matrycę działań strategii rozwoju województwa dolnośląskiego zatytułowanej „Krok w III Tysiąclecie”, przewidującej powstanie podobnych opracowań sektorowych dla innych dziedzin życia społeczno-gospodarczego. Wymagać to będzie koordynacji zgodności i spójności strategii rozwoju obszarów wiejskich z innymi strategiami sektorowymi oraz strategiami powiatów, związków gmin i gmin.

Dla koordynacji procesów realizacyjnych strategii zaproponowano powołanie jednostki w strukturach Urzędu Marszałkowskiego. Ustrój tej jednostki oraz zakres działania zostały określone w zarysie w omówieniu celu szczegółowego dla Województwa Dolnośląskiego „Zwiększenie kompetencji i doskonalenie organizacji jednostek samorządu terytorialnego do sterowania procesami rozwoju obszarów wiejskich”.

Jednostka ta powinna zapewnić również realizację innych funkcji w procesie zarządzania strategią, a w szczególności:

- animacji rozwoju regionalnego i lokalnego;
- koordynacji inicjatyw i czynników rozwoju;
- konsultacji i doradztwa;
- koordynacji finansowania i wykonania programów, projektów i zadań.

6.2. Finansowanie realizacji strategii.

Realizacja celów i zadań strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego uzależniona będzie od zaangażowania odpowiednich środków finansowych. O wielkości tych środków w znacznej mierze decydować będą zasady finansowania polityki regionalnej oraz podziału dochodów publicznych. Środki na finansowanie rozwoju obszarów wiejskich pochodzić będą z różnych źródeł.

Wymienić tu można :

- budżety jednostek samorządu terytorialnego (województwa, powiatów i gmin);
- budżet państwa (środki będące w dyspozycji wojewody i ministrów);
- fundusze celowe (Fundusz Pracy, Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Fundusz Ochrony Gruntów Rolnych, Fundusz Leśny i inne);

- agencje rządowe (Agencja Rozwoju i Modernizacji Rolnictwa, Agencja Rynku Rolnego i inne);
- fundusze pomocowe – przedakcesyjne i strukturalne (Phare II, SAPARD, ISPA, strukturalne po akcesji do UE, Bank Światowy i inne);
- środki własne ludności wiejskiej;
- inne źródła (fundacje, stowarzyszenia, darowizny, itp.).

Obowiązujący obecnie system wyrównywania dochodów jednostek samorządu terytorialnego wynikający z prawnych zasad gospodarki finansami publicznymi nie wspiera rozwoju regionalnego. Dlatego też samorzady, a zwłaszcza samorząd województwa, wymagają wzmocnienia finansowego, aby umożliwić im realizację celów i zadań wynikających ze strategii. Większy udział samorządów w strukturze wydatków państwa gwarantować będzie realizację podstawowych zadań przy efektywnym wykorzystaniu dostępnych środków.

Nie negując znaczenia środków budżetowych i pomocowych wskazać należy na istotną rolę przypadającą środkom własnym mieszkańców. Wiąże się ona ze wzrostem aktywności ludności, najbardziej efektywnym wykorzystaniem środków i z racjonalnym zagospodarowaniem zrealizowanych przedsięwzięć. Do uruchomienia środków własnych niezbędny jest jednak nowoczesny system obsługi finansowej o standardach europejskich.

Na obecnym etapie opracowania strategii określenie ogólnych i szczegółowych kosztów jej realizacji, jak i konkretnych źródeł finansowania jest niecelowe i niemożliwe ze względu na zmieniające się bardzo szybko warunki wewnętrzne i zewnętrzne. Rozstrzygnięcie tych problemów powinno następować na etapie opracowywania programów operacyjnych, a nawet konkretnych projektów realizacyjnych. Można jedynie ogólnie stwierdzić, że od wielkości dostępnych środków zależeć będzie czas realizacji celów i zadań strategii. Należy także wyrazić przekonanie, że w miarę realizacji zadań ilość dostępnych środków, zwłaszcza pochodzących z dochodów własnych samorządów i mieszkańców będzie wzrastać.

6.3. Monitoring realizacji strategii.

Realizacja strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego będzie procesem ciągłym i długotrwałym, angażującym znaczne środki oraz szeroki krąg podmiotów

gospodarczych, społecznych i politycznych. Uzyskiwane w trakcie realizacji efekty, a także zmieniające się uwarunkowania wymagać będą weryfikacji przyjętych założeń rozwoju i dokonywania stosownych korekt. Podstawę weryfikacji stanowią będą informacje zebrane w procesie monitoringu realizacji strategii.

Celem monitoringu realizacji strategii rozwoju obszarów wiejskich jest możliwie szybkie reagowanie na obserwowane procesy tego rozwoju. Dlatego winien być prowadzony systematycznie, a jego wyniki przedstawiane w okresach rocznych, a w okresach pięcioletnich w sposób pogłębiony. Winien obejmować:

- sytuację społeczno-gospodarczą;
- realizację celów i zadań;
- realizację programów i projektów wynikających ze strategii.

Monitoring oparty na ustalonych, przejrzystych i mierzalnych kryteriach w swoich sprawozdaniach musi informować o stanie realizacji strategii dając tym samym podstawę do podejmowania strategicznych, bądź doraźnych, bieżących decyzji.

Punktem wyjścia monitoringu musi być baza danych stanowiąca podstawę opracowania strategii poszerzona o pewne elementy dodatkowe, charakteryzujące rozwój obszarów wiejskich w zakresie poziomu życia mieszkańców i rozwoju lokalnej przedsiębiorczości. Propozycja podstawowego zakresu corocznego monitoringu zawarta jest w tabeli numer 14 – mierniki rozwoju obszarów wiejskich. Do monitoringu muszą być wykorzystywane również wyniki przeprowadzanych przez GUS spisów rolnych.

Oceny pięcioletnie stanowią będą podstawę do decyzji o ewentualnej korekcie strategii lub jej wycinkowej części. W szczególnie uzasadnionych przypadkach decyzje o korekcie będą mogły być podejmowane na podstawie ocen wynikających z monitoringów rocznych. Decyzje o korektach podejmowałby Zarząd lub Sejmik Województwa Dolnośląskiego, będące adresatami sprawozdań i ocen.

Techniczne zabezpieczenie koordynacji i realizacja monitoringu strategii rozwoju obszarów wiejskich powinny być powierzone jednostce organizacyjnej samorządu wojewódzkiego, posiadającej najlepsze możliwości i doświadczenie w zakresie zbierania, gromadzenia i przetwarzania informacji oraz mającej rozeznanie w specyfice rozwoju obszarów wiejskich.

6.4. Regulacje prawne.

O powodzeniu realizacji strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego w równej mierze jak rozwiązania organizacyjne i środki finansowe decydować będzie obowiązujący system prawny. Obecnie trwa intensywny proces dostosowania prawa krajowego do systemu prawnego Unii Europejskiej. W trakcie tego procesu pozostaną jednak pewne obszary regulacji prawnych związane wyłącznie z polską specyfiką mającą znaczenie dla realizacji strategii.

Zgodnie z obowiązującą procedurą legislacyjną istotna rola w doskonaleniu prawa przypisana jest jednostkom samorządu terytorialnego, zwłaszcza szczebla wojewódzkiego. Funkcję inspirującą w doskonaleniu systemu prawnego dotyczącego rozwoju obszarów wiejskich winna pełnić powołana w strukturach Urzędu Marszałkowskiego jednostka koordynująca.

W pierwszej kolejności należałoby podjąć inicjatywy prawne w zakresie:

- wprowadzenia rent strukturalnych;
- programowania, planowania i realizacji prac urządzeniowo-rolnych;
- ustanowienia rekompensat dla rolników utrzymujących krajobraz przyrodniczy;
- systemów stypendialnych dla młodzieży wiejskiej;
- transgranicznego ruchu turystycznego.

W trakcie realizacji strategii katalog ten winien ulegać bieżącej modyfikacji.

7. Propozycja mierników rozwoju obszarów wiejskich.

Proces wdrażania i realizacji strategii rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego poddany musi być ciągłej obserwacji pozwalającej ustalić aktualny stopień zaawansowania, uzyskane efekty w osiągnięciu nakreślonych celów – głównych i szczegółowych, pomagającej wychwycić występujące trendy przemian zachodzących na terenach rolniczych oraz podejmować możliwe wczesne decyzje eliminujące zjawiska niepożądane. Podstawę takiej obserwacji i oceny mogą stanowić proponowane mierniki rozwoju obszarów wiejskich przedstawione w blokach tematycznych w tabeli nr 14.

Katalog proponowanych parametrów statystyki i monitoringu ma charakter otwarty. Zbieraniem danych i ich aktualizacją zajmować się będzie jednostka, której powierzony

zostanie monitoring realizacji strategii. Powinna ona również, we współpracy z jednostką koordynującą, dokonać ostatecznego wyboru mierników kierując się zakresem monitoringu oraz dostępnością do wiarygodnych danych.

Mierniki rozwoju obszarów wiejskich

tabela nr 14

Parametry statystyki i monitoringu	Region					Razem średnia
	I	II	III	IV	V	
1	2	3	4	5	6	7
DANE OGÓLNE I DEMOGRAFIA:						
1. Powierzchnia ogólna (tys. ha)						
2. Ludność ogółem (tys.)						
3. Powierzchnia obszarów wiejskich (tys ha)						
4. Ludność wiejska (tys.)						
5. Gęstość zaludnienia ogółem ($\text{osób}/\text{km}^2$)						
6. Gęstość zaludnienia obszarów wiejskich ($\text{osób}/\text{km}^2$)						
7. Liczba gmin						
8. Liczba wsi						
9. Przyrost naturalny						
10. % udział młodzieży do 17 lat w ludności wiejskiej ogółem						
11. % udział osób w wieku powyżej 65 lat w ludności wiejskiej ogółem						
12. % udział ludności wiejskiej z wykształceniem średnim						
13. % udział ludności wiejskiej z wykształceniem wyższym						
ZATRUDNIENIE I EKONOMIA:						
1. % zatrudnionych w rolnictwie						
2. % zatrudnionych w przemyśle						
3. % zatrudnionych w usługach						
4. % zatrudnionych w rolnictwie powyżej 55 roku życia						
5. % zatrudnionych w rolnictwie z wykształceniem średnim i wyższym						
6. Zatrudnienie w rolnictwie na 1 gosp.						
7. Stopa bezrobocia						
8. Liczba podmiotów prowadzących działalność gospodarczą						
9. Liczba gospodarstw rolnych z dodatkowym źródłem dochodów						
10. Liczba zarejestrowanych gospodarstw						

ekologicznych						
11. % udział produkcji rolniczej w dochodach własnych						
12. Liczba gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną						
13. Liczba gospodarstw agroturystycznych						
14. Zatrudnienie w rolnictwie w j.f.p.z. na 100 ha UR.						
15. Liczba podmiotów działających w sferze turystyki i rekreacji						
16. Liczba miejsc noclegowych: a) w obiektach agroturystycznych b) w obiektach turystyczno-rekreacyjnych c) w obiektach hotelowych						
17. Dochody własne budżetów gmin na 1 mieszkańca						
18. Dochody budżetów gmin ogółem na 1 mieszkańca						
19. Wydatki z budżetów gmin na inwestycje na obszarach wiejskich						
20. Wydatki z budżetów gmin na oświatę						
21. Wydatki z budżetów gmin na pomoc stypendialną dla młodzieży						
22. Liczba miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych						
EDUKACJA I KULTURA:						
1. Liczba szkół podstawowych						
2. Liczba gimnazjów						
3. Liczba uczniów szkół podstawowych (tys.)						
4. Liczba uczniów gimnazjów (tys.)						
5. % młodzieży wiejskiej pobierającej naukę w szkołach średnich						
6. % młodzieży wiejskiej studiującej						
7. Liczba placówek kultury						
8. Liczba obiektów objętych ewidencją zabytków						
OCHRONA ZDROWIA:						
1. Liczba lekarzy ogółem						
2. Liczba lekarzy na 1000 mieszkańców						
3. Liczba publicznych i niepublicznych zakładów opieki zdrowotnej						
4. Liczba aptek						
5. Liczba miejsc leczenia sanatoryjno-uzdrowiskowego						
6. Liczba osób niepełnosprawnych						

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA:						
1. Drogi gminne (km)						
2. Drogi ogólnodostępne o nawierzchni twardej (km)						
3. Gęstość sieci dróg transportu rolnego ($\frac{km}{100ha}$)						
4. % wsi posiadających wodociąg						
5. % wsi posiadających kanalizację						
6. % wsi posiadających gaz						
7. Liczba abonentów telef. ma 1000 mieszkańców						
8. Liczba wsi posiadających wodociąg i kanalizację						
9. Liczba wsi posiadających pełne uzbrojenie techniczne						
10. Moc w KW na jednego mieszkańca						
11. Liczba punktów gromadzenia nieczystości stałych						
12. Liczba czynnych wysypisk śmieci						
13. % gospodarstw objętych odbiorem nieczystości stałych						
14. Liczba oczyszczalni ścieków						
15. % gospodarstw objętych odbiorem nieczystości płynnych						
EKOLOGIA:						
1. Stopień lesistości (%)						
2. Powierzchnia obszarów prawnie chronionych						
3. Liczba gospodarstw korzystających z nieuciążliwych źródeł energii						
ROLNICTWO:						
1. Powierzchnia UR (tys. ha)						
2. % udział UR w powierzchni ogólnej						
3. % udział GO w UR						
4. % udział UR w sektorze publicznym						
5. % udział UR w sektorze prywatnym *						
6. Liczba prywatnych gospodarstw rolnych *						
7. Średnia powierzchnia gospodarstwa *						
8. Średnia liczba działek w gospodarstwie *						
9. % udział gospodarstw do 5 ha *						
10. % udział gospodarstw 5-10 ha *						
11. % udział gospodarstw 10-15 ha *						
12. % udział gospodarstw powyżej 15 ha *						
13. % udział gospodarstw w grupie wiekowej użytkowników powyżej 55 roku życia						

14. Plon w jednostkach zbożowych z 1 ha						
15. Poziom nawożenia NPK w kg/ha						
16. % UR wymagających regulacji stosunków wodnych						
17. Wskaźnik intensywności produkcji roślinnej						
18. Wskaźnik intensywności produkcji zwierzęcej						
19. Wskaźnik intensywności produkcji rolniczej						
20. Obsada inwentarza (SD/100 ha UR)						
21. Liczba podmiotów skupujących						
22. Liczba podmiotów działających w sferze przetwórstwa rolno-spożywczego, ogółem w tym: — zbożowo-młynarskiego — mleczarskiego — mięsnego — owocowo-warzywnego						

* wg użytkowania